Activisme en feminisme in Poolse kunst

Kijkend naar de huidige protesten tegen de nieuwe anti-abortuswetgeving in Polen

Eindwerkstuk BA Kunstgeschiedenis 15 EC

Student: Joshka Mandersloot
Studentnr.: 5943361
Begeleider: Linda Boersma
Datum: 31-03-2021

Inhoud

Inleiding 2
Afbeeldingen Inleiding 8
1. Elementen van activistische kunst in de huidige protesten 9
Solidarnosc, Poolse nationaliteit, “jebac PiS” en de Poolse posterschool 9
Afbeeldingen bij Hoofdstuk 1 18
2. Feministische elementen in de visuele cultuur omtrent de huidige protesten 21
Kledinghangers, rode bliksemschichten, Strajk Kobiet en marginalisatie 21
Afbeeldingen Hoofdstuk 2 30
Conclusie 33
Literatuur 37
Samenvatting 40

Inleiding

Sinds eind oktober 2020 vinden er in heel Polen grote protesten plaats. De rechtse regering besloot toen de abortuswetgeving in het land nog strikter te maken dan deze al was. Polen had al een van de strengste abortuswetten in Europa[1], maar het nieuwe wetsvoorstel zal ervoor zorgen dat vrouwen alleen nog abortus kunnen plegen in gevallen van incest, verkrachting of als de moeder door zwangerschap in levensgevaar verkeert. De mogelijkheid om een zwangerschap te beëindigen als het ongeboren kind gehandicapt of zelfs niet levensvatbaar is, zal verdwijnen. De uitspraken van de regering zorgden echter voor zoveel ophef en protesten in het land, dat de regering de doorvoering van de nieuwe wet tot dusver heeft uitgesteld.

Meerdere nieuwsbronnen bestempelen de huidige protesten als de grootste protesten in Polen sinds het gevecht tegen het communisme. In 1989 vond de val van het communisme in Polen plaats. De strijd tegen het communisme was al vaker gestreden (o.a. in de jaren '50 en '70), maar het was de Solidarność (Pools voor solidariteit) uit 1980 die zorgde voor de uiteindelijke val van het communisme. [2] Solidarność was de eerste onafhankelijke vakbond in een Sovjet-blok land, opgericht in 1980. [3] Deze vakbond groeide uit tot een anti-communistische beweging, uiteindelijk zo groot dat de heersende communistische partij in datzelfde jaar nog de Martial Law instelde om de beweging onder de duim te houden. Uiteindelijk lukte dit niet en viel het communsime in Polen.

Door de vergelijking va de huidige protesten met de protesten uit de jaren '80 wordt de omvang van het protest duidelijk. Ook de vele foto's uit nieuwsartikelen laten zien hoe enorm de demonstraties nu daadwerkelijk zijn. In Afbeelding 1.1 zie je een foto van de New York Times van protesten in Warschau in januari[4], drie maanden nadat de nieuwe wetgeving werd aangekondigd. In Afbeelding 1.2 zie je een afbeelding gebruikt in een artikel van de NOS.[5] Hierin zie je activisten in Warschau in oktober 2020. Op deze afbeelding zie je de activisten iets dichterbij en kun je ook zien wat zij vasthouden. In de borden die zij meegenomen hebben zijn verschillende terugkerende elementen te

[1] "Poland delays a denar total ban on abortion", The New York Times, 28 januari 2021. https://www.nytimes.com/2020/11/04/world/europe/poland-abortion-law-delay.html
[2] "Poland's Solidarity Movement turns 40: a nail in the coffin of communism in Europe", DW, laatst bekeken op 30 maart 2021. https://www.dw.com/en/poland-solidarity-movement/a-54754164
"Poland's Solidarity Movement (1980-1989), ICNC, december 2009. https://www.nonviolent-conflict.org/polands-solidarity-movement-1980-1989/
[3] "Art Against Empire", Issuu, April 2005. https://issuu.com/centerforthestudyofpoliticalgraphic/docs/art_against_empire_final_web/130
[4] The New York Times, "Poland delays a near total ban on abortion"
[5] "Poolse betogers aan het woord: 'Vragen PiS vriendelijk om op te rotten.'", Buitenland, NOS Nieuws, 28 oktober 2020. https://nos.nl/artikel/2354260-poolse-betogers-aan-het-woord-vragen-pis-vriendelijk-om-op-te-rotten.html

herkennen, waaronder de kleuren rood en wit en een rode bliksemschicht en verschillende Poolse strijdkreten. In Afbeelding 1.3 is er nog een kleiner groepje activisten te zien. Op deze foto van de website van het AD van 28 oktober 2020 [6] zie je het teken van "Strajk Kobiet" (Pools voor vrouwenstaking), de Poolse vrouwenbeweging.[7] De tekst "PiS OFF" is ook meerdere keren te herkennen, vaak in combinatie met dezelfde rode bliksemschicht als in Afbeelding 1.2. PiS (Prawo i Sprawiedliwość, in het Nederlands "Wet en Gerechtigheid") is de conservatieve partij die in 2019 de verkiezingen ~~hebbe~~n gewonnen. [8] Er is duidelijk te zien dat de protesten niet enkel meer gaan over de nieuwe abortuswetgeving, ook al is dit thema nog prominent aanwezig. Na verloop van tijd zijn de protesten uitgegroeid tot een beweging vóór vrouwenrechten en "anti-PiS".[9]

Zoekend naar informatie, casussen en geschiedenis omtrent de protesten, valt op dat bepaalde elementen, teksten en symbolen vaak herhaald worden. In afbeeldingen op het nieuws, op social media en op de borden van demonstranten komen steeds dezelfde elementen naar voren. Op de website van "The Calvert Journal" is er een pagina gewijd aan de digitale illustraties die in het teken van de protesten zijn gemaakt.[10] Op het eerste gezicht valt al op dat de kleuren van de Poolse vlag gebruikt worden. Verder wordt er gebruik gemaakt van kledinghangers of een verwijzing naar "The Handmaid's Tale", een boekserie (later verfilmd als Amerikaanse televisieserie) waarin de onderdrukking van vrouwen door de katholieke kerk centraal staat. In een artikel van BLOK-magazine worden de terugkerende onderdelen in de visuele cultuur van de huidige protesten benoemd.[11] Hieronder vallen de rode bliksemschicht, het logo van "*Strajk Kobiet"* en de acht sterren die staan voor de gecensureerde versie van "Fuck PiS". Waar komen deze terugkerende elementen vandaan en waarom worden ze in de huidige situatie door iedereen gebruikt? Ik ben gaan zoeken naar informatie over de losse elementen, om te beginnen met het artikel van BLOK-magazine, n vond gelijk verwijzingen naar vroegere Poolse protesten voor vrouwenrechten of tegen de onderdrukking van de

---

[6] "De Poolse rechtsstaat wankelt: 'we zien een machtsgreep van de nieuwe elite", Buitenland, AD Nieuws, 28 oktober 2020. https://www.ad.nl/buitenland/de-poolse-rechtstaat-wankelt-we-zien-een-machtsgreep-van-de-nieuwe-elite~afbd06a0/

[7] http://strajkkobiet.eu/co-robimy/ , toen ik deze link opnieuw probeerde te openen op 31-03, had ik geen toegang meer tot de site. Het is de officiële site van de Poolse vrouwenstaking Strajk Kobiet.

[8] "Conservatieve Partij PiS is de definitieve winnaar van de Poolse verkiezingen", Trouw, 14 oktober 2019. https://www.trouw.nl/nieuws/conservatieve-partij-pis-is-de-definitieve-winnaar-van-de-poolse-verkiezingen~b72f99e8/

[9] "Protest in Poolse steden tegen 'PiS-epidemie', politie blokkeert toegangswegen", Buitenland, NOS Nieuws, 13 december 2020. https://nos.nl/artikel/2360529-protest-in-poolse-steden-tegen-pis-epidemie-politie-blokkeert-toegangswegen.html

[10] "Signs of Revolt: The Illustrators using art to protest Poland's abortion crackdown", The Calvert Journal, 28 oktober 2020. https://www.calvertjournal.com/features/show/12269/poland-abortion-crackdown-illustrators-fight

[11] Stanisław Małecki , "Fighting for (non)visibility- the realm of today's protests in Poland", BLOK-magazine, 29 december 2020. https://blokmagazine.com/fighting-for-nonvisibility-the-visual-realm-of-todays-protests-in-poland/

regering. De visuele cultuur van de huidige protesten is te herleiden naar de Poolse geschiedenis van activistisme en feminisme, en de kunst die bij deze stromingen hoort. Poolse (poster)kunst gebruikt tijdens solidariteitsbeweging en de strijd voor vrouwenrechten heeft een grote invloed gehad op het visuele protest van nu. In dit onderzoek zal ik me bezighouden met de invloed van de Poolse activistische en feministische kunst op de visuele cultuur in de protesten tegen de nieuwe abortuswetgeving. De term "visuele cultuur" gebruik ik om alle visuele uitingen uit de protesten aan te duiden. Als ik dus visuele cultuur zeg, heb ik het onder andere over de protestborden en de afbeeldingen die op social media worden gedeeld door de actievoerders.

Aan de hand van specifieke casussen zal ik dieper duiken in de geschiedenis van Poolse activistische en feministische kunst. Het is dus de bedoeling dat ik begin met een specifiek element uit de huidige visuele cultuur en aan de hand daarvan kijk naar het grotere plaatje, de oorsprong en betekenis van het element. In dit onderzoek zal ik geschiedenis, theorie en casussen per hoofdstuk verweven om uiteindelijk antwoord te geven op de vraag:

Welke elementen uit de visuele cultuur in de Poolse protesten tegen de nieuwe abortuswet zijn terug te vinden in activistische en feministische kunst uit het verleden?

Per hoofdstuk zal ik aan de hand van hedendaagse casussen dieper ingaan op de oorsprong en betekenis van deze elementen. Op deze manier blijf ik dicht bij de huidige situatie, terwijl ik ook de meer algehele geschiedenis van activistische en feministische kunst in Polen kan onderzoeken. De casussen die in dit onderzoek besproken zullen worden, zijn gekozen omdat deze de beste representatie zijn van de visuele cultuur in de huidige protesten, ze bevatten bijvoorbeeld de elementen die steeds terugkomen of hebben een duidelijk te herleiden connectie met eerdere activistische en feministische kunst. Ook heb ik gekeken welke afbeeldingen meer zijn uitgelicht of meer publiciteit hebben gekregen, aangezien deze werken ook door de actievoerders meer worden gebruikt en gedeeld tijdens de protesten. De deelvragen die per hoofdstuk behandeld zullen worden zijn:

- Welke elementen zijn er in de casus te zien?
  Wat is de oorsprong van dit element?
- Wat is de betekenis van dit element?

Daarnaast kijk ik nog naar andere elementen uit vroegere activistische en feministische kunst die, wellicht indirect, van belang zijn geweest voor de visuele cultuur van vandaag. Op deze manier houd ik het onderzoek dicht bij de hedendaagse casussen, zonder belangrijke elementen te vergeten. Dit geeft me daarnaast ook de kans de diepte in te gaan waar nodig.

Het antwoord op de hoofd- en deelvragen zal ik onderzoeken aan de hand van twee hoofdstukken: een hoofdstuk over activistische kunst en een hoofdstuk over feministische kunst. Ik erken dat feminisme een aftakking is van activisme, maar in dit onderzoek worden ze in aparte hoofdstukken, los van elkaar onderzocht. Uiteindelijk hebben alle elementen, zowel activistisch als feministisch hetzelfde doel in de huidige protesten, dus in de conclusie zullen de bevindingen weer bij elkaar gevoegd worden. Het is voor dit onderzoek echter het best om het feminisme en de geschiedenis van Poolse feministische kunst los te onderzoeken van activisme, aangezien dit de kans geeft om de rol van feminisme in Polen beter te onderzoeken, zonder de bijkomst van de rest van het activisme en activistische kunst.

In hoofdstuk 1 wordt aan de hand van een aantal casussen gekeken naar de connectie tussen de hedendaagse visuele cultuur en eerdere activistische kunst in Polen. Ik kijk hier onder andere naar het werk van Jarek Kubicki waarin een directe verwijzing wordt gemaakt naar een ouder werk uit de solidariteitsbeweging. Elementen uit de protesten tegen de nieuwe abortuswetgeving worden onderzocht in verband met de Poolse strijd tegen onderdrukking, oorlogen en het communisme. In dit hoofdstuk wordt gekeken naar de Solidarność, de anti-PiS-beweging en de geschiedenis van de Poolse posterkunst. Deze posters nemen een rijke geschiedenis met zich mee die in veel teksten wordt besproken. De Poolse poster is een interessant fenomeen en de tradities van deze posterkusnt is in veel protestkunst nog terug te vinden, zo ook in de huidige protesten. Kunsthistorici als Danuta A. Buczar en Dorota Folga-Januszewski schreven over de geschiedenis van de Poolse posters. Van de zeventiende eeuw met posters van de katholieke kerk, tot posters in een periode van oorlog, agitprop- posters, socialistisch realistische posters, de Polish School of Posters en de posters van de Solidarność en tijdens de Martial Law. Het artikel van Buczar is geschreven tijdens de Martial Law, terijwl Folga-Januszewski veel recenter haar artikel schreef. In hoofdstuk 1 zullen deze bronnen besproken worden en verwoven met de huidige situatie. Hierdoor krijg je een continue speling tussen de huidige situatie en de bestaande theorie over de geschiedenis van activistische kunst.

In hoofdstuk 2 wordt dezelfde methode gebruikt als in het eerste hoofdstuk. Hedendaagse casussen worden verwoven met theorie. In dit geval gaat het echter om de geschiedenis van Poolse feministische kunst. In dit hoofdstuk wordt onder anderen gekeken naar de herkomst van de kledinghanger, de bliksemschicht, *Strajk Kobiet* en de “Czarny Protests” uit 2016. In dit hoofdstuk worden teksten van onder andere Hanna Jankowska, Susanne Altmann en Agata Jakubowska besproken. Zij schrijven over de positie van de Poolse vrouw, de opkomst van het feminisme in zowel de Poolse kunstwereld als de maatschappij en de marginalisatie van de vrouwelijke kunstenaar. Het onderwerp van feminisme is veel recenter pas begonnen dan activisme, dus de literatuur is ook nieuwer. Veel van de elementen uit dit hoofdstuk zijn te herleiden naar recentere gebeurtenissen,

waaronder de protesten uit 2016. Er wordt ook in dit hoofdstuk weer dichtbij de hedendaagse situatie gebleven. Belangrijke feministische kunstenaars als Ewa Partum en Natalia LL worden dus wel benoemd om hun invloed op de huidige visuele cultuur te benoemen, maar hebben in dit onderzoek niet de prioriteit.

Kijkend naar de beschikbare theorie voor dit onderzoek, zie ik dat er al veel geschreven is over zowel activisme als feminisme in Polen. Toch lijkt er veel langs elkaar heen geschreven te zijn. Artikelen die alleen gefocust zijn op posterkunst, maar niet op andere activistische kunst. Artikelen die gericht zijn op het activisme of feminisme in Polen, maar de kunst erbuiten houden. Artikelen over activisme en kunst, maar alleen over een hele specifieke periode. Er is veel te vinden, maar weinig raakvlakken. Recente ontwikkelingen in Poolse activistische en feministische kunst zijn ook niet makkelijk te vinden, hoogstens een website of artikel over een tentoonstelling, zoals de tentoonstelling in Galeria Labirynt over de huidige protesten.[12] Er lijken geen grote discussies plaats te vinden in het historische kader van het onderzoek, maar dat kan komen door het gebrek aan raakvlakken. Iets waar auteurs nog om kunnen discussiëren is de definitieve komst van het feminisme in Polen. Aangezien het feminisme echter niet opeens verscheen, maar met de tijd groter werd, denk ik niet dat ik hier een definitief antwoord op kan geven. Daarnaast is dat ook niet waar dit onderzoek om draait. Een ander discussiepunt zit in de marginalisatie van de vrouwelijke kunstenaar. In het artikel van Susanne Altmann dat ik in Hoofdstuk 2 bespreek, vertelt zij over de censuur van de feministische kunst. Hier is niet iedereen het mee eens, aangezien de vrouw in de kunstwereld juist eerder gelijkheid vond dan in de rest van de Poolse samenleving. Dit is een discussie waar ik weel benieuwd naar ben. Daarnaast hoop ik toch een aantal raakvlakken te kunnen vinden of creëren, om toch de scheidingen tussen kunst en activisme en tussen verschillende tijdvlakken die in veel bronnen worden gemaakt, te kunnen vervagen.

Aan de hand van vergelijkend onderzoek tussen casussen uit de huidige protesten en eerdere activistische en feministische kunst in Polen, in combinatie met literatuuronderzoek over de geschiedenis van activisme en feminisme in Polen, zoek ik naar het antwoord op mijn hoofdvraag. Tot nu toe zijn er veel bronnen over ofwel de geschiedenis van activisme, feminisme en de kunst daarvan, ofwel de protesten van vandaag. De connectie tussen kunst en protest lijkt steeds veel later pas gemaakt te worden, wat wellicht logisch is, aangezien de protesten nu nog gaande zijn. Hopelijk kan ik met mijn onderzoek iets bijdragen aan het bestaande historische kader en aan de

[12] “NIGDY NIE BĘDZIESZ SZŁA SAMA”, Galeria Labirynt, laatst bekenen op 30 maart 2021. http://labirynt.com/2020/12/15/nigdy-nie-bedziesz-szla-sama/

verduidelijking van het huidige protest, door een connectie te leggen tussen visuele protesten van vandaag en de activistische kunst van vroeger.

Afbeeldingen Inleiding

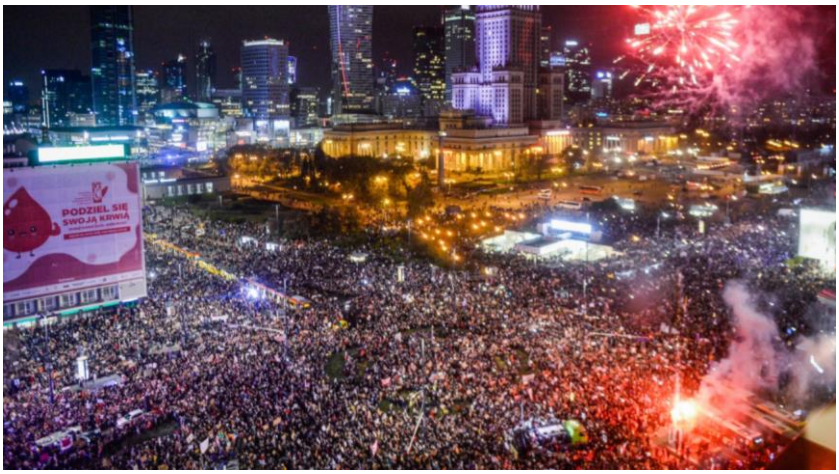

Afbeelding 1.1
The New York Times, “A protest in Warschau on Friday” 28 januari 2021.

Afbeelding 1.2
NOS website, “Betogers in Warschau” , 28 oktober 2020.

Afbeelding 1.3
AD website, 28 oktober 2020.

1. Elementen van activistische kunst in de huidige protesten

Solidarnosc, Poolse nationaliteit, "jebac PiS" en de Poolse posterschool

In dit hoofdstuk zal gekeken worden naar de elementen in de visuele cultuur rondom de protesten tegen de nieuwe abortuswetgeving die te herleiden zijn naar eerdere activistische kunst in Polen. In de Inleiding heb ik uitgelegd wat er in dit onderzoek onder het kopje "visuele cultuur" te verstaan is, dat is uiteraard nu ook van toepassing. Het gaat in dit hoofdstuk vooral om activistische kunst in de strijd tegen het communisme van 1945 tot 1989 en tegen de huidige rechtse regering in Polen. Daarnaast wordt het verband tussen de solidariteitsbeweging en de huidige protesten in dit hoofdstuk onderzocht, aangezien deze vergelijking vaak direct gemaakt wordt door de kunstenaars zelf. Uit een aantal casussen worden herkenbare en steeds terugkerende elementen gehaald. Deze elementen zijn in de Inleiding al kort toegelicht, maar zullen nu per element onderzocht worden, waarbij ik vooral zal kijken naar de betekenis en de oorsprong van de herkenbare onderdelen die in de huidige protesten opvallen. Er zal veel aandacht gegeven worden aan de Poolse posterkunst en de geschiedenis daarvan, aangezien veel aspecten uit deze activistische kunstvorm in de visuele cultuur van vandaag voorkomen. Ik zal concrete voorbeelden uit de huidige situatie vervlechten met theorie over de geschiedenis van Poolse activistische kunst om uiteindelijk antwoord te kunnen geven op de deelvragen; welke elementen zijn er te zien in de Poolse protesten, waar komen deze elementen vandaan en wat is de betekenis van deze elementen?

Een interessant werk uit de huidige protesten is het werk van Jarek Kubicki. Kibicki is kunstenaar, fotograaf en creative director. Hij is afgestudeerd aan de academie van beeldende kunst in Gdansk en heeft tijdens zijn carrière meerdere prijzen voor web design gewonnen. [13] Zijn werk is een van de weinige werken waar een heel artikel aan gewijd is.[14] Op 25 oktober plaatste Kubicki drie afbeeldingen op Instagram. De drie afbeeldingen zien er bijna volledig hetzelfde uit: een witte achtergrond met een vrouw in zwart-wit. Op de achtergrond staat in rode letters "Wypierdalać!", wat op een nette manier vertaald kan worden naar "Wegwezen!", en in kleine letters "To jest wojna" ("dit is oorlog") en "Potrzebujesz aborcji? Nie jestes sama!" ("Heb je een abortus nodig? Je bent niet alleen!". Ook is er een link naar een hulpsite voor vrouwen die een abortus nodig hebben in het werk vinden. De drie afbeeldingen zijn hetzelfde, behalve de vrouw die wordt afgebeeld. Op de eerste afbeelding zie je Sigourney Weaver uit de film *Alien* (1979), op de tweede Linda Hamilton uit de film *The Terminator* (1984) en op de derde Uma Thurman uit de film *Kill Bill* (2003) (Afbeelding 2.1). Niet

[13] "About", Jarek Kubicki, laatst bekeken op 30 maart 2021. https://kubicki.info/about-2/
[14] "Polish artist recreates famous Solidarity poster for abortion rights protests", The Jakarta Post, 31 oktober 2020. https://www.thejakartapost.com/life/2020/10/30/polish-artist-recreates-famous-solidarity-poster-for-abortion-rights-protests.html

te missen is het logo van “Strajk Kobiet”, dat bestaat uit een zwart gekleurd profiel met een rode bliksemschicht er doorheen.

Kubicki probeert met zijn werk hetzelfde te doen als veel anderen deden; een vergelijking maken tussen de huidige protesten en de Poolse strijd tegen het communisme in 1989. Deze vergelijking maakt hij heel letterlijk door zijn werk direct af te leiden van een poster die in 1989 door de Poolse Solidariteitsbeweging is gebruikt (Afbeelding 2.2). De originele poster is gemaakt door Tomasz Sarnecki .[15] Op deze poster is filmster Gary Cooper te zien uit de film *High Noon* (1952). In plaats van een geweer, zoals in de film, heeft Cooper een stembiljet in zijn hand en op zijn borst plakt een solidariteits-badge. Op de achtergrond staat met rode letters “Solidarność” (Solidariteit) geschreven. Het logo van Solidarność is ontworpen door Jerzy Janiszewski in 1980. Janiszewski is een gevierd designer die onder ander een medaille ontving tijdens het 25-jarig bestaan van de Poolse solidariteitsbeweging in 2005. [16] Het logo wordt omschreven als typerend voor de tradities van de Poolse posterkunst door het gebruik van rood en wit én het zwaaien met de Poolse vlag (Afbeelding 2.3). De duidelijke taal en herkenbare symbolen, typerend voorr de Poolse posterkunst, zijn terug te vinden. Over de typische Poolse posterkunst en de geschiedenis daarvan, is later in dit hoofdstuk meer te vinden.
Onderaan de poster staat “W samo południe, 4 Czerwca 1989” (wat betekent“4 juni 1989, om 12:00 uur” of “at noon, 4 June 1989” in het engels), wat het moment aangeeft dat mensen konden stemmen. Met deze poster werd het publiek dus aangestuurd om op 4 juni 1989 op de solidariteitsbeweging te stemmen.

Het is niet moeilijk te herkennen dat Kubicki de poster van Sarnecki heeft gebruikt als inspiratie, of misschien meer dan enkel inspiratie. Kubicki neemt de volledige lay-out van Sarnecki over, maar past eigenlijk alleen de boodschap aan. Hij verandert Gary Cooper door vrouwelijke heldinnen uit populaire films en “Solidarność” in “Wypierdalać!”, waarmee hij “fuck off” zegt tegen de Poolse regering.[17] Hij voegt daarnaast “Strajk Kobiet” toe; de Poolse onafhankelijke beweging voor vrouwen. [18] Op deze manier stelt hij dat de vrouwenbeweging net zo serieus genomen dient te worden als de solidariteitsbeweging, terwijl hij ook de huidige Poolse regering aanvalt. Kubicki’s posters met grof taalgebruik zijn beschikbaar op social media met als doel dat andere actievoerders

[15] “High Noon”, Google Arts and Culture, 4 juni 2019. https://artsandculture.google.com/exhibit/4-june-1989-high-noon-european-solidarity-centre/AQKCwkhWpehFJg?hl=en
[16] “Biography”, Jerzy Janiszewski, laatst bekeken op 31 maart 2021. http://www.jerzy-janiszewski.com/infos.html
[17] The Jakarta Post, “Polish artist recreates famous Solidarity poster for abortion rights protests”
[18] http://strajkkobiet.eu/co-robimy/, zie vorige noot. Site werkt niet meer.

deze kunnen gebruiken om zelf actie te voeren, door deze bijvoorbeeld uit te printen en mee te nemen naar een protest. Mochten zij zelf niet aanwezig kunnen zijn op de demonstraties, bijvoorbeeld door de huidige pandemie, dan kunnen ze het bericht delen op het internet en op deze manier toch hun stem gebruiken. [19] Kubicki heeft het woord "Solidarność" dan wel vervangen, het is duidelijk dat hij naar de beweging verwijst.

Het woord Solidarność staat inmiddels al een aantal keer in het onderzoek. Zoals in de Inleiding vermeld, is Solidarność de solidariteitsbeweging tegen het communisme in Polen. Deze startte in 1980 en heeft gezorgd voor de uiteindelijke val van het communisme in Polen in 1989. In Polen waren tegen die tijd al meerdere anticommunistische protesten, Onder ander in 1956, 1970 en 1976, maar deze waren geen succes De solidariteitsbeweging in de jaren '80 zou zich differentiëren van de anderen, doordat deze werd gedreven door arbeiders. Hiervoor waren het vooral intellectuelen en mensen van hogere klassen die protesteerden. Een protest gevoerd door arbeiders zou de legitimiteit van het hele communisme in twijfel hebben getrokken.[20]

Tijdens de periode van communistische onderdrukking in Polen zochten kunstenaars een manier om zich te uiten en ontwikkelen. Een belangrijke manier hiervoor was de posterkunst. De posters werden tijdens de solidariteitsbeweging door de communistische partij echter als zo'n grote bedreiging gezien, dat ze in december 1981 de Martial Law invoerden. Deze wet werd volgens de heersende communistische partijen ingevoerd om het land te redden van instorten[21]. Het leek er echter meer op dat deze partijen de druk van de solidariteitsbeweging voelde groeien en daarom het beetje vrijheid en hoop dat de Poolse bevolking nog had, ontnam. Partijen als Solidarność werden illegaal en daarmee ook de posters. Tijdens de Martial Law probeerden de communistische partijen de steun van het volk terug te winnen door de politieke en economische situatie in Polen te verbeteren, maar toen in juli 1983 de wet werd opgeheven, bleek hun positie niet verbeterd. Toch zorgde deze wet, en dus het verbod op (artistiek) verzet tegen het communisme, ook dat een deel van het enthousiasme en de hoop uit het begin van de Solidarność in 1980-81 was verdwenen.[22]

[19] The Jakarta Post, "Polish artist recreates famous Solidarity poster for abortion rights protests"
[20] DW, "Poland's Solidarity Movement turns 40: a nail in the coffin of communism in Europe"
[21] Katarzyna Scieranska, "The introduction of Martial Law in Poland", 21 augustus 2015. https://enrs.eu/article/the-introduction-of-martial-law-in-poland
[22] Ewa Ochman, "The Search of Legitimacy in Post-Martial Law Poland: The Case of Claude Lanzmann's Shoah", *Cold War History- November 2006* (2006) https://www.researchgate.net/profile/Ewa-Ochman/publication/233074717_The_Search_for_Legitimacy_in_Post-Martial_Law_Poland_The_Case_of_Claude_Lanzmann%27s_Shoah/links/5d1f4035299bf1547c99a11d/The-Search-for-Legitimacy-in-Post-Martial-Law-Poland-The-Case-of-Claude-Lanzmanns-Shoah.pdf

Danuta A. Buczar schreef haar artikel “The Polish Poster” (1984) [23] terwijl de solidariteitsposters en andere anticommunistische uitingen door de Martial Law waren verboden. Het is interessant om te zie hoe er over posters en de solidariteitsbeweging is geschreven in een periode dat het communisme nog in zijn hoogtepunt leek te zijn. Buczar schrijft over de paradox die de Poolse poster is: “it reveals highly individualistic and often painterly approaches towards a traditionally graphic medium; it maintains its communicative role; and its aesthetic spirit has survived political attempts to control artistic expression”[24]. Ik denk dat dit in de casussen in dit onderzoek ook te zien is. Veel posters of afbeeldingen op social media hebben dezelfde elementen, zodat zij makkelijk te begrijpen zijn voor het publiek. Dit is de communicatieve rol van de poster, waarmee de kunstenaar (of de actievoerder) zijn (politieke) boodschap over kan brengen. Aan de andere kant zie je ook dat de kunstenaars in hun werk een eigen handschrift blijven hebben, toch net een uniek en wellicht esthetisch randje aan een verder politieke poster. De elementen die in de huidige protesten steeds terugkomen, zijn vooral te herleiden naar modernere posters rondom eerdere protesten in Polen, vooral vanaf de Eerste Wereldoorlog.

In het boek “The Art of Polish Poster” (2018) [25] schrijft Dorota Folga-Januszewski dat de poster niet zomaar is ontstaan. Folga-Januszewska, een kunsthistoricus, criticus en curator schrijft dat hett idee van de poster, een kunstvorm waarin woorden en beelden met directe en indirecte betekenissen gereproduceerd worden, al eeuwenlang bestaan. De Poolse poster, echter, is een unieke vorm van posters vol tegenstellingen en metaforen. Ze noemt net als Buczar de artistieke advertenties die in Poolse posterkunst vaak voorkomen, waarin zowel communicatie als esthetiek een belangrijke rol spelen. De posters hebben de Poolse geschiedenis weten vast te leggen. Gedurende alle onderdrukking en oorlogen die Polen heeft meegemaakt, is de poster een manier geweest om onvrede te uiten of hoop te bieden. Alhoewel de Poolse poster verschillende stijlen en doeleinden had, zijn er veel elementen blijven hangen en vandaag nog terug te vinden. Posters hadden in Polen een lange tijd als doel om kerkse informatie te delen met de Poolse bevolking. Op deze posters of pamfletten stonden bijvoorbeeld passages uit de bijbel of afbeeldingen te maken met de katholieke kerk of het geloof. In deze periode, vanaf het midden van de zeventiende eeuw, werden posters ook veel gebruikt om te adverteren voor theater- of muziekstukken. In het begin van de negentiende eeuw gebruikten kunstenaars posters om hun werk of tentoonstellingen te promoten. Hierdoor groeide de esthetische waarde van de poster. In 1863 was de macht over Polen verdeeld tussen

[23]Danuta A. Buczar, “The Polish Poster”, *Art Journal* , vol. 44 (1984) p. 16-27. https://caa.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00043249.1984.10792515?needAccess=true&#.YGM_dK8zY2w
[24] Buczar, “The Polish Poster” 16.
[25] Dorota Folga-Januszewski, *The Art of Polish Poster,* (Bosz, 2018) file:///C:/Users/joshk/Downloads/The_Art_of_Polish_Poster.pdf

Oostenrijk, Pruisen en Rusland en was de Poolse taal in sommige delen van Polen verboden op scholen en instituten. In die tijd zorgden posters met Poolse taal en Poolse symbolen, uit folklore en Poolse geschiedenis, voor een gevoel van samenhorigheid, hoop en geloof in de Poolse nationaliteit en culturele identiteit. Aan het eind van de negentiende eeuw, volgens Folga-Januszewska rond 1898, werd Krakau de culturele en intellectuele hoofdstad van het verdeelde Polen. Kunstenaars en intellectuelen uit West-Europese landen kwamen naar Krakau met hun nieuwe ideeën, waaronder ideeën over grafisch ontwerpen die voor de Poolse posters zo belangrijk zouden worden. Op dat moment hadden de posters nog veel weg van de Art Nouveau beweging uit Europa.
Rond 1910 veranderde de stijl van de posters. De posters vormden zich naar een commercieel en politiek middel. In deze agitprop-posters; posters met sterke politieke (vooral communistische of socialistische) propaganda, stond het overbrengen van de boodschap boven de kunstzinnigheid. Makkelijk te herkennen vormen en teksten in felle kleuren hadden de eerdere Art Nouveau stijl vervangen, ook al probeerden sommige kunstenaars elementen van traditionele kunst in de posters te behouden. De poster moest uiteraard nog wel aantrekkelijk zijn voor het publiek, maar de rol van sociaal medium en het overbrengen van Poolse socialistische propaganda had prioriteit gekregen boven de artistieke waarde.
Na de Eerste Wereldoorlog was Polen eindelijk onafhankelijk. Dit zorgde voor een nieuwe missie: het opbouwen van een samenhangende staat. De sociale posters werden vanaf 1918 gebruikt met als doel de verschillende groepen en culturen in Polen weer samen te brengen. Deze posters stonden vol met opbeurende of belerende boodschappen over hoe Polen weer opgebouwd moest worden en hoe de bevolking samen moest werken om daarvoor te zorgen. Rond de jaren ’20 werden Poolse kunstenaars beïnvloed door het kubisme, futurisme en expressionisme. Dit is ook terug te zien in de posterkunst. Het Pools constructivisme groeide en er kwamen steeds meer posters met de kleuren rood, zwart en wit. De artistieke waarde in de posters nam weer toe en kunstenaars probeerden met het constructivisme in posters te zoeken naar de makkelijkste, snelste, maar toch meest esthetische manier om met het publiek te communiceren. Makkelijke te herkennen letters, woorden en vormen, strakke lijnen en de steeds herhaalde kleuren van rood, wit en zwart. Een goed voorbeeld is de poster van Henryk Berlewi uit 1924. In constructivistische posters kreeg ook fotomontage uiteindelijk een rol. De elementen van deze posters zijn in de visuele cultuur die door activisten wordt gebruikt tegen de nieuwe abortuswet terug te vinden. Deze link is niet direct gelegd, maar kijkend naar het makkelijke taalgebruik en herkenbare elementen, zijn er overeenkomsten te vinden. Wellicht dat de kleurencombinaties in de protesten niet enkel te herleiden zijn naar het rood en wit van de Poolse vlag, maar ook naar het constructivisme dat een groot deel uitmaakte van de tradities in de Poolse posterkunst.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog gebruikte Polen posters om aan de rest van de wereld hun situatie door te geven; Polen had het gevoel er alleen voor te staan en vroeg om hulp tegen de Duitse onderdrukking. De posters hebben niet meer het uiterlijk als in de jaren ’20, maar lijken meer gericht op realisme en terugkerende symbolen. In de posters zijn regelmatig een Poolse vlag en een adelaar te vinden, in combinatie met opzwepende uitspraken. Het publiek werd aangezet om mee te vechten. Toen de macht over Polen na de Tweede Wereldoorlog in de handen van de Sovjet Unie lag, ging het sociaal realisme in de posterkunst een overheersende rol spelen. Deze realistische, idealistische stijl werd gebruikt als propaganda van het communisme tegen het kapitalistische Westen (voornamelijk Amerika). Terwijl de Sovjet Unie posters gebruikte als propaganda, kon de *Polish School of Posters* zich verder ontwikkelen. De *Polish School of Posters* is een lastig fenomeen. Het gaat hier om de Poolse posters vanaf de late jaren ’40 tot de jaren ’60. Ontwerpers van voor de oorlog en jongeren, nieuwere ontwerpers kwamen en ontwierpen posters die eigenlijk bijna niet uit te leggen zijn. Posters die zich aan hun eigen regels houden, waarin alle elementen al herkenbaar zijn (vormen, afbeeldingen, woorden), maar samen zorgen voor een nieuwe betekenis. Elke kunstenaar deed dit op een eigen manier. Kunstenaars die deelnamen aan dit fenomeen waren onder andere Tadeusz Gronowski, Henryk Tomaszewski, Wojciech Zamecznik, Jan Lenica en Tadeusz Trepkowski. Buczar omschrijft de posters na de Tweede Wereldoorlog als agressiever en Folga-Januszewska schrijft over “the Return” van de Poolse posters in 1945. Jan Lenica omschreef de posters uit de Poolse posterschool van de jaren ’40-’60 als van belang voor de “transformation of the world and the rebirth of man.” [26] De kunstenaars probeerden de artistieke grenzen binnen de posterkunst te verleggen, terwijl ze ook bezig waren met het voeren van protest en het maken van advertentieposters voor bijvoorbeeld films, theater en tentoonstellingen. Een reusachtig fenomeen en invloed met een haast ongrijpbare definitie.

Tadeusz Trepkowski nam deel aan de Polish School of Posters. Zijn werk is een goed voorbeeld voor de naoorlogse poster en de elementen die hiervan zijn terug e vinden in de Poolse posterkunst van nu. Trepkowski was geïnteresseerd in het afbeelden van het letterlijke object. Om een boodschap zo duidelijk mogelijk over te brengen op het publiek, beeldde hij in zijn posters alleen af waar de boodschap letterlijk om draaide. Een van zijn meest bekende werken is de poster “Nie!” of “No!” uit 1952 (Afbeelding 2.5). In de poster zie je een bom naar beneden vallen. Binnenin die bom is een

[26] James Aulich, Marta Sylvestrova, *Political Posters in Central and Eastern Europe, 1945-96: Signs of the Times* (Manchester University Press, 1999), 15
https://books.google.nl/books?id=-WW7AAAAIAAJ&pg=PA16&lpg=PA16&dq=lex+drewinski+poster+against+communism&source=bl&ots=AVhwchoRqE&sig=ACfU3U3vQTLWu8rRzXVSqCJ7W9Gut7SMdA&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwjylcXA99LuAhUTjaQKHVF-CHA4ChDoATAEegQIBhAC#v=onepage&q=lex%20drewinski%20poster%20against%20communism&f=false

gebouw afgebeeld. Met deze anti-oorlog poster, beeldt Trepkowski de verwoesting in de Tweede Wereldoorlog af. Het gebouw dat afgebeeld is, representeert de vier gebouwen die nog overeind stonden in Warschau na bombardementen.[27] Op de poster is in grote letters “Nie!” te lezen, duidelijk tegen de verwoestingen en tegen de oorlog. Trepkowski maakte de poster in de nasleep van de oorlog met de gedachte dat een oorlog als deze nooit meer mocht plaatsvinden. Uiteindelijk werd “Nie!” in hetzelfde decennium nog gebruikt als propaganda voor het nieuwe politieke systeem in Polen. Het werk werd als agit-poster ingezet als socialistische, antifascistische propaganda, waarin de focus werd gelegd op het tegenhouden van toekomstige internationale conflicten en het opbouwen van een utopisch Polen, waarin het kapitalisme onwelkom was.

De verschillende posters door de Poolse geschiedenis heen, van Sarnecki tot Trepkowski, hebben toch veel overeenkomende elementen. In de activistische posters draait het nu eenmaal meestal om de boodschap zo goed mogelijk over te brengen en het aanzetten tot actie, door het gebruik van herkenbare afbeeldingen, symbolen en duidelijk taalgebruik. De (geschiedenis van) Poolse posterkunst is duidelijk terug te zien in de visuele cultuur in de huidige situatie. Dit is bijvoorbeeld het geval in het werk van Magda Kurmanska (Afbeelding 2.6). Kurbanska maakt, net als Kubicki, gebruik van het rood en wit van de Poolse vlag. Op haar witte achtergrond vallen de acht grote, rode sterren meteen op. De sterren zijn een terugkerend element in de huidige protesten en voor het publiek dus herkenbaar. De acht sterren of “***** ***” staan voor een gecensureerde versie van “jebać PiS” of “fuck PiS”. Kurmanska zag de acht sterren voorbijkomen op de social media van haar zoon. Dit staat dus voor “fuck PiS”, maar door de algoritmes op social media wordt dit veranderd in sterretjes. De acht sterren zijn nu terug te vinden op protestborden, posters, het internet en in kunst. Magda Kurmanska vertelt over haar werk dat ze ingaat tegen de manier waarop de regering de Poolse bevolking in tweeën splitst tijdens deze crisistijd. [28]
Interessant is dat in dit geval ook elementen worden gecombineerd. Zo maakt kunstenaar Szymon Szymankiewicz van de gecensureerde vorm van “jebać PiS”, maar vervangt hij de sterren door rode bliksemschichten. Deze bliksemschichten zijn ook een terugkerend element in de huidige protesten, maar daar wordt volgend hoofdstuk dieper op ingegaan. Het terugkerende element van het gecensureerde “fuck PiS” is iets nieuws in de huidige protesten, wat niet verbazend is aangezien zowel PiS als social media nog niet bestonden tijdens de vroegere strijd tegen de oorlog of het communisme. De vraag is nu of je dit kunt vergelijken met Jarek Kubicki die Gary Cooper vervangt

[27] “Tadeusz Trepkowski; ‘Nie!’ (No!)”, Art and Artists, MOMA, laatst bekeken op 30 maart 2021. https://www.moma.org/collection/works/7792?
[28] The Calvert Journal, “Signs of Revolt: The Illustrators using art to protest Poland’s abortion crackdown”. Over Kurmanska’s verdere achtergrond is weinig te vinden

door vrouwen uit films die toen nog niet bestonden, of dat het als een compleet nieuw element gezien moet worden. Bepaalde woorden of meningen duidelijk in posters leesbaar maken, is namelijk iets wat al heel lang in de Poolse (activistische) poster wordt gedaan. De sterren zelf zijn dan iets nieuws, maar het algemene publiek weet dat het om “fuck PiS” gaat. Ik zie het zelf als een toevoeging of aanpassing aan de oudere tradities van Poolse posterkunst, maar dit is een punt waarover gediscussieerd kan worden.

Er zijn al een aantal slogans voorbijgekomen die in de protesten van nu vaak worden gebruikt. Op Afbeelding 2.7 zie je een foto uit een artikel dat in januari 2021 op de website van CNN verscheen.[29] Op de foto zie je een vrouw met een zwart bord met daarop witte letters en een rode bliksemschicht. Op het bord staat “To Jest Wojna” of “dit is oorlog”. Deze zin is regelmatig te zien op protestborden en op social media en laat zien dat de protesten niet meer alleen om de nieuwe wetgeving gaan. In de hoek rechtsonder staat “#pieklokobiet” of “hel van vrouwen”. Ook deze hashtag zal voor het publiek niet onbekend zijn, zeker niet in combinatie met de rode bliksemschicht. Er is hier te zien dat symbolen, protestkreten en logo’s voor politieke bewegingen eigenlijk genoeg. In de periode van de solidariteitsbeweging was dit ook het geval. Door het gebruik van het logo en de herkenbare elementen laat je zien dat je meedoet aan het protest.
Een laatste vergelijking is een poster van Henryk Tomaszewski, een lid van de Polish School of Posters die in 1989 de poster “For Poland To Be Poland. 2 + 2 Must Always Be Equal” (Afbeelding 2.8). In dit werk is een witte ondergrond met daarop rode en zwarte letters te zien. Deze letters schrijven in het Pools de titel van het werk. De letters zijn slordig geschreven, het lijkt bijna of iemand ze op de poster heeft geschreven. De boodschap is echter, of juist daarom, heel duidelijk. In de hoek rechtsonder kun je het logo van de solidariteitsbeweging zien. De solidariteits-posters waren vol met herkenbare elementen als terugkerende kleurencombinaties (zwart, rood en wit) en een selectie aan symbolen die steeds opnieuw werden gebruikt. Daarnaast werden er ook in die tijd van protest veel posters anoniem gemaakt, iets wat in de huidige protesten ook regelmatig gebeurt. De boodschap en het protest zijn belangrijker dat wie de poster heeft gemaakt of wellicht zelfs de artistieke waarde.

De solidariteitsbeweging heeft uiteindelijk gezorgd voor de val van het communisme in Polen in 1989. Dit uiteindelijke succes, betekent niet dat ook deze beweging veel heeft moeten opofferen. Dit maakt het wellicht nog moeilijker dat, zelfs na deze strijd, de macht alsnog in de handen is gevallen

[29] Kuba Kaminski “Women’s rights are being trampled!”, *CNN*, 31 januari 2021, https://edition.cnn.com/2021/01/31/europe/poland-abortion-law-protests-intl/index.html

van de antiliberale PiS (partij voor Wet en Gerechtigheid). [30] Deze vergelijking wordt steeds opnieuw gemaakt; de Poolse strijd tegen het communisme en onderdrukking in het verleden en de strijd tegen de huidige Poolse rechte regering. Van de solidariteitsbeweging naar de anti-PiS beweging. Waar de strijd begon bij een nieuwe abortuswetgeving, wordt er nu gestreden tegen nóg meer onderdrukking van de Poolse regering. Tijdens de protesten zijn borden te zien tegen de onderdrukking van de LGBTG+ gemeenschap, tegen de onderdrukking van vrouwen en tegen onderdrukking in het algemeen.

Kijkend naar de elementen die gebruikt worden in de hedendaagse protesten tegen de nieuwe abortuswetgeving, zien we directe en indirecte verwijzingen naar de vroegere activistische (poster)kunst in Polen. In dit hoofdstuk is te zien dat er tijdens verschillende periodes waarin de Poolse posters meer activistisch werden, die posters altijd een aantal herkenbare elementen hadden. Dit is in deze periode van protest ook weer het geval. In het volgende hoofdstuk wordt gekeken naar de feministische elementen die in de huidige situatie te herkennen zijn.

[30] DW, “Poland’s Solidarity movement turns 40: A nail in the coffin of communism in Europe”

Afbeeldingen bij Hoofdstuk 1

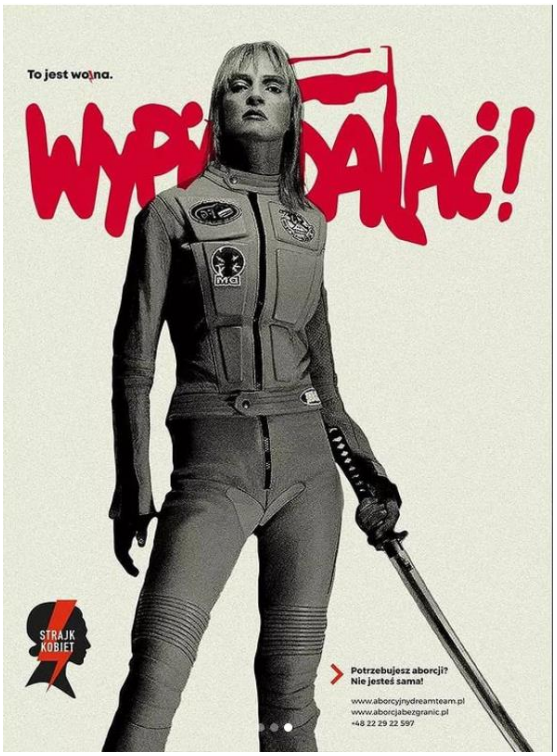

Afbeelding 2.1
Jarek Kubicki op Instagram, oktober 2020

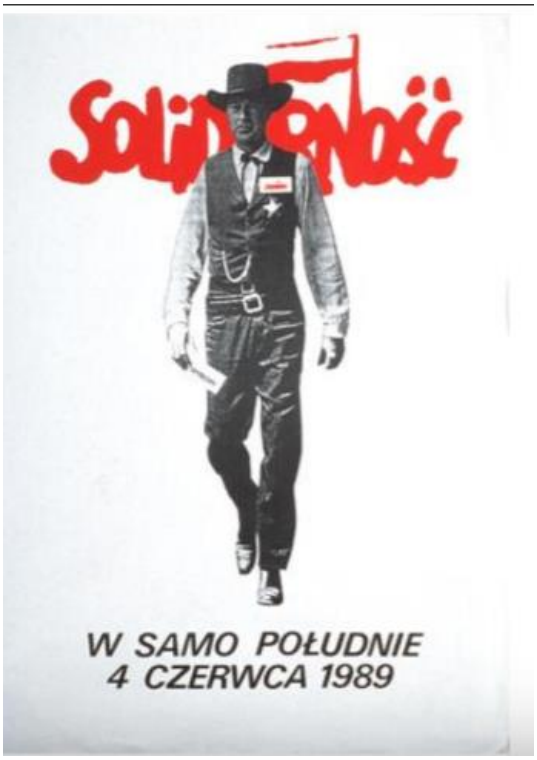

Afbeelding 2.2
Tomasz Sarnecki, ´High Noon, 4 June 1989”

Afbeelding 2.3
Jerzy Janiszewski, ‘Solidarnosc’ 1980

Afbeelding 2.4
Henryk Berlewi, “1st Exhibition of Mechano-Facture Works at The Austro-Daimler Automobile Showroom” , 1924.

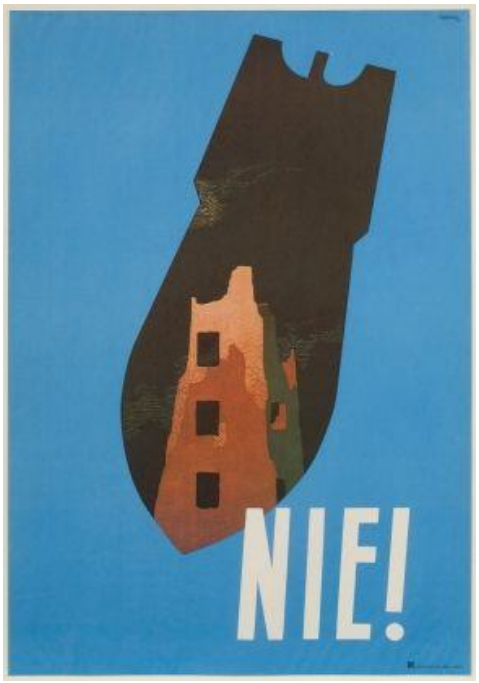

Afbeelding 2.5

Tomasz Trepkowski, “Nie!”, 1952.

Afbeelding 2.6
Magda Kurmanska, “jebać PiS”, 2020.

Afbeelding 2.7
Foto op CNN website, “Corporate worker Eliza carries a placard saying "This is war" at Friday's protest.” Januari 2021.

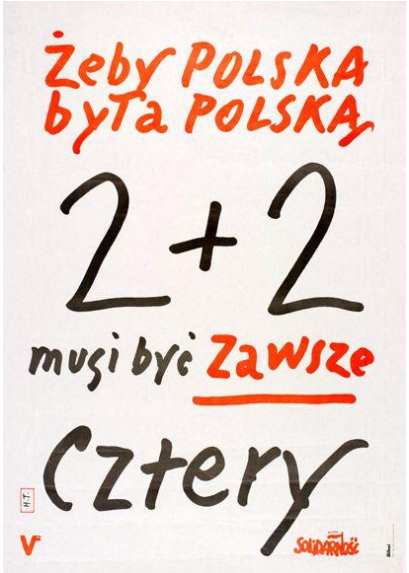

Afbeelding 2.8
Henryk Tomszewski, “For Poland To Be Poland. 2 + 2 Must Always Be Equal”, 1989.

2. Feministische elementen in de visuele cultuur omtrent de huidige protesten

Kledinghangers, rode bliksemschichten, Strajk Kobiet en marginalisatie

In het vorige hoofdstuk is gekeken naar Poolse activistische kunst en welke elementen daarvan terugkomen in de visuele cultuur uit de protesten tegen de nieuwe abortuswet. In dit hoofdstuk wordt dezelfde methode gebruikt, maar dan met de focus op Poolse feministische kunst. Aan de hand van een aantal casussen, met elementen die steeds terug te zien zijn in de visuele cultuur uit de protesten, wordt er gekeken naar feminisme, feministische kunst en de vrouwelijke kunstenaar in Polen. Zoals in de inleiding besproken, erken ik dat feministische kunst een aftakking van activistische kunst is. Ten behoeve van dit onderzoek, zal ik in dit hoofdstuk het feministische kunst als een opzichzelfstaande vorm van kunst bespreken. Aan het eind van het onderzoek wordt feministische kunst weer samengevoegd met de activistische elementen uit het vorige hoofdstuk om de algemene uitkomst van alle elementen te bekijken en bespreken. In het vorige hoofdstuk is gesproken over de Poolse posterkunst en veel van de elementen uit de visuele kunst rondom de huidige protesten waar in dit hoofdstuk naar gekeken gaat worden, zijn daar ook door geïnspireerd. In dit hoofdstuk ga ik meer de diepte in over de elementen die niet alleen activistisch zijn, maar specifiek feministisch. Onder deze elementen vallen onder andere de #piekłokobiet, het logo van Strajk Kobiet en de rode bliksemschicht uit hoofdstuk 1, maar er zijn nog meer feministische elementen die herhaaldelijk terug te vinden zijn in de protesten. In dit hoofdstuk wordt gebruik gemaakt van teksten over de geschiedenis van onder andere de positie van de vrouw in Polen en de opkomst van het feminisme, aangezien veel elementen rondom de protesten hiernaar verwijzen. Er vindt dus weer een continue wisseling tussen casus en theorie plaats. Ook zullen een aantal grote namen van Poolse feministische kunstenaars voorbijkomen, maar ik blijf proberen zo dicht mogelijk bij de visuele cultuur in de huidige situatie te blijven, anders zou het helaas ook niet in het onderzoek passen.

Een goed werk om dit hoofdstuk mee te beginnen, is het werk van kunstenaar Szymon Szymankiewicz. Szymankiewicz is het vorige hoofdstuk ook al voorbijgekomen, maar hij is dan ook zeer actief tijdens de huidige situatie. Hij is een grafisch kunstenaar en staat bekend om zijn minimalistische posters en afbeeldingen waarin hij gebruik maakt van bekende symbolen en basiskleuren. Hij heeft vaker meegedaan aan poster biënnales en deze ook gewonnen. Het is dan ook niet verassend dat zijn werk op dit moment zo passend is en daardoor populair op social media en tijdens protesten. Op 21 oktober werd het werk van Szymankiewicz op Instagram gedeeld zonder titel, zoals tijdens de huidige protesten vaker gedaan wordt. Szymankiewicz deelde zijn werk wel met een groot aantal hashtags, waaronder “#piekłokobiet”. Deze hashtag is het vorige hoofdstuk al

voorbijgekomen op de borden van protesteerders, het kan vertaald worden naar “hel van vrouwen”. Het werk bestaat uit een rode achtergrond met een zwarte kledinghanger erop. Deze zwarte kledinghanger heeft de vorm van Polen (Afbeelding 3.1). De kledinghanger is een algemeen bekend symbool voor de levensgevaarlijke laatste optie van vrouwen die abortus willen plegen, maar hier legaal de mogelijkheid niet voor krijgen.[31] Deze vrouwen zullen dan illegale mogelijkheden zoeken, wat kan betekenen dat zij in extreme gevallen gebruik moeten maken van ijzerdraad of kledinghangers om hun ongewilde zwangerschap te beëindigen. Het werk van Szymankiewicz is een direct protest tegen de nieuwe abortuswet en een aanval tegen heel Polen dat als een hel voor vrouwen wordt gezien en omschreven. De eerste keer dat de term vrouwenhel werd gebruikt om de situatie van vrouwen in Polen te omschrijven, was nog voor de Tweede Wereldoorlog. Hannah Jankowska schreef in haar artikel dat in 1993 verscheen in “Women’s Studies International Forum”[32], dat een dokter, vertaler en journalist genaamd Tadeusz Boy-Zelenski in de jaren ’30 de beweging voor reproductieve rechten begon. Volgens Jankowska begon hier de term “Women’s Hell”, waarmee Boy-Zelenski onder andere doelde naar de lugubere, onmenselijke abortussen op onhygiënische plekken, of “back-yard abortions”[33]. De term blijft in de huidige protesten regelmatig voorbijkomen.

Szymankiewicz is actief op social media als Instagram en Facebook. Hier plaatst hij al zijn posterontwerpen en tegenwoordig zijn deze heel erg gericht op de protesten. Zijn posters zijn allemaal in de zwart, wit en rode kleuren en bevatten veel van de herkenbare elementen, waaronder de bliksemschicht. Deze is in meerdere werken van Szymankiewicz te vinden, bijvoorbeeld het werk uit het vorige hoofdstuk. Hierin combineert hij de “jebac PiS” (“fuck PiS”) met de rode bliksemschicht die staat voor de vrouwenbeweging in Polen. In een ander posterontwerp van Szymankiewicz (Afbeelding 3.2) zie je een zwarte achtergrond met daarop in het wit de herkenbare silhouet van Lady Liberty, uit het bekende schilderij “Lady Liberty leading the people” (1830) van Eugéne Delacroix. Lady Liberty is een feministisch icoon en in het werk van Szymankiewicz houdt zij in plaats van de Franse vlag van de revolutie, een Poolse vlag vast in de vorm van een bliksemschicht. Het ontwerp werd in maart 2021 op Facebook geplaatst, maar is niet alleen op social media te vinden. Szymankiewicx heeft het ook als street art de wereld ingebracht. Hij legt er zelf niet veel over uit, wat wellicht ook niet nodig is met zulke herkenbare elementen. Het feministische icoon die in dit geval

[31] Emma Specter, “Protestors Are Speaking Out About Poland’s Near-Total Abortion Ban”, *Vogue*, 23 oktober 2020. https://www.vogue.com/article/poland-abortion-ban-protestors-speak-out

[32] Hannah Jankowska, “The Reproductive Rights Campaign in Poland”, *Women’s Studies International Forum,* vol. 16, issue 3 (1993) https://www-sciencedirect-com.proxy.library.uu.nl/journal/womens-studies-international-forum/vol/16/issue/3

[33] Jankowska, “The Reproductive Rights Campaign in Poland”, 292.

niet de leiding neemt in de Franse revolutie, maar in de huidige Poolse protesten. Maar waar komt die bliksemschicht toch vandaan?

In een interview tussen schrijver Pablo Larios en curator Natalia Sielewic, bespreekt Sielewic de huidige protesten in vergelijking tot eerdere Poolse feministische bewegingen. Zij legt uit dat de rode bliksemschicht, die volgens bronnen hét symbool van de huidige protesten is geworden[34], voor het eerst is gecreëerd door Ola Jasionowska. [35] Jasionowoska is een grafische (poster)ontwerpster die de rode bliksemschicht voor het eerst deelde tijdens het "Czarny Protest" (Black Protest) uit 2016. Sindsdien is de bliksemschicht ook deel geworden van het logo van "Strajk Kobiet", de Poolse beweging voor vrouwenrechten. Jasionowska creëerde het logo voor vrouwen over de hele wereld, zodat zij hun onvrede gemakkelijk konden uiten en elkaar over de hele wereld konden steunen. Het logo staat volgens Jasionowska voor een waarschuwing van vrouwen naar de wereld; dat zij niet meer accepteren dat de basis mensenrechten van vrouwen worden afgenomen. Hierna is er door Poolse media nog wel eens een vergelijking gemaakt met het logo van de Nazi-jeugd, aangezien deze ook een rode bliksemschicht gebruikten. Dit werd echter snel tegengesproken, aangezien de beweging vóór basis mensenrechten voor vrouwen bijna recht tegenover de fascistische Nazi-ideologie staat.
Het Czarny Protest in 2016 was een reactie op het feit dat PiS de Poolse verkiezingen opnieuw won in 2015. Hierdoor viel Polen officieel opnieuw in de handen van een rechtse, populistische regering. Voor veel Poolse burgers was dit de druppel en hun begin in activisme en feminisme. Bogumila Hall schrijft in haar artikel "Gendering Resistance to Right Wing Populism: Black Protest and a New Wave of Feminist Activism in Poland?" (2019) [36] over de opvallende nieuwe beweging die het Czarny Protest met zich meenam. Dit was voor veel mensen de eerste keer dat iedereen zich verenigde tegen de rechtse regering. In Polen werd de vrouw eigenlijk altijd beperkt tot de rol van moeder. De Poolse moeder (of "Matka Polska" in het Pools) werd beoordeeld op haar vruchtbaarheid en zorgzaamheid, ook nog na de val van het communisme in 1989. Toen Polen dus werd bevrijd, bleven de vrouwen onderdrukt door zowel de regering als de kerk.

[34] "What's behind the red lightning bolt, the main symbol of Poland's pro-choice marches?", Protest Art, News, The Art Newspaper, 2 november 2020. https://www.theartnewspaper.com/news/what-s-behind-the-red-lightning-bolt-the-main-symbol-of-poland-s-pro-choice-marches
[35] Pablo Larios and Natalia Sielewicz, "Artists and Art Workers Challenge Poland's Abortion Ban", Frieze, 6 november 2020. https://www.frieze.com/article/artists-and-art-workers-challenge-polands-abortion-ban
[36] Bogumila Hall, "Gendering Resistance to Right-Wing Populism: Black Protest and a New Wave of Feminist Activism in Poland?", *American Behavioral Scientist*, vol. 63 (2019) https://journals-sagepub-com.proxy.library.uu.nl/doi/pdf/10.1177/0002764219831731

De onderdrukking van zowel de regering als de kerk is niet verassend, aangezien deze na 1989 zo goed als onafscheidelijk werden. In 1993 kwam er een verbod op abortus en in 1997 werd de Poolse bevolking in de grondwet nog alleen mannelijk omschreven/aangesproken, terwijl vrouwen alleen als moeders gezien werden.

De vrouw enkel zien en waarderen als (mogelijke) moeder wordt ook rondom de huidige protesten nog bevochten. Meerdere werken tegen de nieuwe abortuswetgeving gebruiken namelijk karakters van de serie "The Handmaid's Tale" (2017) in combinatie met de Poolse vlag om hun onvrede te uiten. De serie gaat over een dystopische toekomst waarin een extreem religieuze politieke groep de autocratie over Amerika pakt. Door deze leiding worden vrouwen in de rol gezet van moeder, huisvrouw ofwel tweederangs burger. De hoofdpersoon in de serie wordt ontvoerd en gedwongen om een dienstmaagd (handmaid) te zijn en dus ongewild de kinderen te krijgen van overheidsfunctionarissen. Illustrator Marta Pietras zag gelijk een overeenkomst tussen de serie en de nieuwe wetgeving, en verwerkte dit in haar werk (Afbeelding 3.3). Vrouwen die geen keuzes meer mogen maken over hun eigen lichaam en worden gezien als tweederangs burgers die gemaakt zijn om moeders te worden. Daarnaast vermeld ze het feit dat de outfits van de dienstmaagden dezelfde kleuren hebben als de Poolse vlag. Het gebruik van populaire cultuur in posters is niks nieuws, dit hebben we in het vorige hoofdstuk en in het artikel van Dorota Folga-Januszewska[37] al voorbij zien komen. Naast het gebruik van "handmaids", worden echter ook vrouwen afgebeeld als nonnen om de onderdrukking van de katholieke kerk af te beelden.

Deze onderdrukking van de katholieke kerk is een belangrijke ontwikkeling in Polen. Tijdens de lange periode waarin Polen steeds door verschillende landen of partijen werd onderdrukt, stond de katholieke kerk altijd symbool voor de Poolse nationaliteit en onafhankelijkheid. Het katholieke geloof werd een soort door emoties gevoed volksgeloof dat zorgde voor hoop en houvast voor de Poolse burgers. Het doel van de katholieke kerk in Polen was echter, zelfs in deze tijd toen mensen er zo hoopvol naar op keken, om van Polen de perfecte katholieke staat te maken. Dit idee van de perfecte katholieke staat zorgde voor bepaalde rollen voor bepaalde burgers. De vrouw had, wellicht niet verassend, de rol van vruchtbare vrouw en moeder die genoeg voldoening haalde uit de huishoudelijke taken.[38] Na 1989 verving de katholieke kerk het communisme als idealisme en werd het meest invloedrijk in de Poolse maatschappij. De Katholieke kerk veranderde van een soort veilige volksgedachte naar een intellectuele beweging gericht op politiek. Hierdoor kwamen de katholieke idealen als het verdedigen van ongeboren levens, dus anti-abortus, in de programma's van politieke

[37] Folga-Januszewski, *The Art of Polish Poster*

[38] Jankowska, "The Reproductive Rights Campaign in Poland", 291.

partijen en in de wet. De strijd tussen “Pro-life” en “Pro-choice” is eigenlijk bijna altijd een continuïteit in Polen geweest.

Na de val van het communisme in 1989 probeerden de Poolse vrouwen en feministen te vechten voor gelijke rechten en tegen onderdrukking. Hall schrijft dat de protesten in de jaren ’90 en het begin van 2000 niet aansloegen, vooral doordat het feminisme niet serieus genomen, of zelfs belachelijk gemaakt werd. Dit wordt beaamd in het artikel van Hanna Jankowska dat eerder benoemd is, waarin zij vertelt dat het woord “feminist” in Polen eerder overkomt als een scheldwoord of belediging.[39] Alhoewel het feminisme voor de jaren ’90 wellicht nog niet plaatsvond in de vorm van grote protesten, blijkt uit verschillende bronnen en uit de kunst dat vrouwen en feminisme in de kunstwereld wel doorbraken. Een Poolse kunsthistoricus die in een onderzoek naar Poolse feministische kunst niet mag ontbreken, is Agata Jakubowska. Jakubowska is niet alleen professor, director en onderzoeker, ze is ook nog druk met een project dat zorgt voor meer “women-only” tentoonstellingen in Polen.[40] In haar artikel “The Circulation of Feminist Ideas in Communist Poland”[41] gaat zij aan de hand van voorbeelden van meerdere grote feministische kunstenaars en kunstwerken in discussie met het idee dat het feminisme niet aanwezig was in Polen tot het eind van de jaren ’90. In haar artikel noemt zij onder andere Natalia LL (of Natalia Lach-Lachowicz) en Ewa Partum. Beide namen zijn heel erg bekend en waren baanbrekend in Poolse feministische kunst. Het Ewa Partum maakte vooral conceptuele kunst, zoals “Self-identification” (1980). In dit werk is de kunstenaar zelf steeds naakt te vinden in alledaagse situaties, zoals wachtende op de trein of in een winkel. Met haar werk probeert ze, op een voor veel mensen provocatieve manier, de positie van de vrouw in de (Poolse) samenleving probeert te herpositioneren. Partums werk werd echter niet altijd even goed begrepen of gewaardeerd. Volgens kunsthistoricus Susanne Altmann, is dit geen verassing. In haar artikel “Artists on Trial: Feminist Art in Poland – Between Censorship and Activism”[42] omschrijft zij de marginalisatie van vrouwelijke kunstenaars. Doordat het woord

[39] Jankowska, “The Reproductive Rights Campaign in Poland”
[40] “Agata Jukubowska”, Gender Politics and the Art of European Socialist States, laatst bekeken op 31 maart 2021. http://cah.amu.edu.pl/person/agata-jakubowska/
[41]Agata Jakubowska, “The Circulation of Feminist Ideas in Communist Poland”, *Globalizing East European Art Histories* (2018).
https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/61685754/Jakubowska_Circulation_of_feminist_ideas_in_communist_Poland20200105-120448-1g7fw86.pdf?1578241499=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DThe_Circulation_of_Feminist_Ideas_in_Com.pdf&Expires=1616168405&Signature=RHZ-bTesT07yUx0vByrxQhvPi1qJDJD1QUX4FPcMZkCxBypaQhqgHX5ixGOTxf~HFarBKDYE9bUwgaBwEqpOGT3UNXMg~YamAluyTU3wm1gHsX1-msE-5n-4ZuH~r5KbUyGEVl8VYjoq4okbvMJlP1PvT6qE1G06maeLM8fuPz3WH~PhisB2NH7zV75Q9UwkYedsfmLGPTVBaItV~9Q1guPRFyXp1ZAPsTmqDcVDvvoLWSawCZKLRhToLJzglVbKSkaAJDYqLsvg3GbwrWbNqeZjrFigo~eY5342i9Jq9T5P-0A0eq4qre8hLtZn7HWJL6DIS9YqsPN7nY-HvOaROg__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA
[42] Susanne Altmann, Artists on Trial: Feminist Art in Poland—Between Censorship and

feminisme in de maatschappij nog zo'n scheldwoord was en de Katholieke kerk de macht had, werden vrouwelijke kunstenaars, vooral als zij gebruik maakten van feministische thema's in hun kunst, waaronder ook homoseksualiteit viel, zeer sterk gemarginaliseerd. Dit betekent dat de kunstenaars bijvoorbeeld gecensureerd en belachelijk gemaakt werden, maar ook dat curators die hun werk ophingen ontslagen konden worden. Dit gebeurde vaak met excuses als te pornografisch of te agressief. Dit zorgde ervoor dat Poolse feministische kunstenaars meer ingetogen werken gingen maken. Deze marginalisatie zorgt er nog steeds voor dat sommige vrouwelijke of feministische kunstenaars meer voorzichtige of ingetogen werken maken. Niet elke kunstenaar heeft deze reactie (gehad) op de marginalisatie.

Natalia LL laat met werken als "Consumer Art" uit de jaren '70 (Afbeelding 3.4 & 3.5) zien dat de Poolse vrouw meer is dan haar mogelijke kwaliteiten als moeder. De afbeeldingen waarin zij een bijvoorbeeld een banaan of worst eet waren schokkend voor het publiek door de seksualiteit in het werk. Jaren later werden de afbeeldingen verspreid op onder andere posters en T-shirts en werden door velen gezien als een symbool voor feminisme. In Polen, maar ook internationaal. Het feit dat beide kunstenaars al voor de jaren '90 actief waren en dat de eerste feministische expositie in Polen al in 1978 plaatsvond, bewijst volgens Jakubowska dat feminisme in Polen zeker wel aanwezig was, tenminste in de kunstwereld.

Over deze werken, deze kunstenaars en deze periode kan nog veel meer verteld worden, maar in dit onderzoek staat de vergelijking met de huidige protesten in Polen centraal. Waarom ik dus toch begin over de grotere namen, is niet alleen om een algemeen beeld te vormen over het vroegere Poolse feminisme, maar omdat het interessant is om te zien hoe feministische kunst of cultuur zoals die aanwezig is in de huidige protesten is te vinden, is ontstaan. Poolse curator en auteur Dorota Monkiewicz geeft aan dat vrouwelijke kunstenaars, toen zij eenmaal de kans kregen om kunst te gaan maken, vaak de voorkeur gaven aan minder bekende vormen van kunst, aangezien bijvoorbeeld schilderen en beeldhouwen al gekoloniseerd waren door mannelijke kunstenaars.[43] Het is te zien aan bijvoorbeeld conceptuele en fotografische kunst van zowel Partum als LL, maar laat ook zien waarom de visuele cultuur van posters en op sociale media zo goed passen bij het feminisme. Daarnaast vond ik het opvallend dat een werk van LL uit de jaren '70 jaren later gereproduceerd als feministisch symbool voor het grotere publiek. Naar mijn mening laat dit zien dat het feminisme in Polen al wel

Activism", (2008)
https://www-journals-uchicago-edu.proxy.library.uu.nl/doi/pdf/10.1086/521063

[43] Ewa Grigar, "The Gendered Body as Raw Material for Women Artists of Central Eastern Europe after Communism", *Living Gender after Communism* (Indiana University Press, 2020), 80.
https://www.researchgate.net/publication/345979539_The_Gendered_Body_as_Raw_Material_for_Women_Artists_of_Central_Eastern_Europe_after_Communism

bestond, maar nog te erg op zoek was naar de juiste mogelijkheden of handvaten om echt in actie te kunnen komen.

Feminisme was in de kunstwereld dus al meer aanwezig en geaccepteerd dan in de maatschappij in het algemeen. Volgens Natalia Sielewic veranderde dit toen in de jaren '00 zelfexpressie centraal ging staan onder jongeren, waardoor er een nieuwe golf van activisme en feminisme ontstond. Wat daarnaast meespeelde, volgens Bogumila Hall, was de eerste overwinning van de Poolse partij voor Wet en Gerechtigheid (PiS) in 2005. PiS heeft namelijk in 2005 al eens de verkiezingen gewonnen en een periode geregeerd tot 2007. Daarna heeft de partij verloren van een meer liberale partij, die daarna weer verloor van een rechtse partij, tot PiS in 2015 weer won.[44] Toen zij in 2005 aan de macht waren, werden onder anderen Pride-parades voor de LGBTQ+ gemeenschap verboden. In 2014, toen er een andere rechtse, katholieke partij (geleid door de toenmalige minister president Donald Tusk), ondertekenden zo'n 3000 artsen in Polen een verklaring tegen abortus en anticonceptie. [45] Hierna kwam het feminisme pas echt op in Polen. Volgens filosoof en feminist Ewa Majewska startte het feminisme in Polen op 21 september 2016, toen het Czarny Protest zorgde voor meerdere landelijke feministische protesten die duurden tot 2018. De drang om te protesteren begon toen een conservatieve partij genaamd Ordo Iuris in maart 2016, gesteund door het Stop Abortion netwerk, een nieuwe anti-abortuswet wilde invoeren. Er ontstond toen een groep op Facebook genaamd "Dziewuchy Dziewuchom", Pools voor "meiden voor meiden" (Gals for Gals) waar normale burgers zich verzamelden om over de huidige situatie en de positie van vrouwen hierin te kunnen bespreken en zich te kunnen verzetten. Hierna volgden veel meer groepen op social media, waar ook jongeren zich bij voegden, en werd opgeroepen tot actie. Zo werd de Facebook van de minister president toen vol gespamd (een social media term voor ongewilde berichten, in dit geval allemaal over hetzelfde onderwerp) met berichten met #trudnyokres (Pools voor moeilijke of zware periode). De activisten legden in hun berichten uit dat het nieuwe wetsvoorstel een aanval was op de autonomie van het vrouwelijk lichaam. Dat de politiek geobsedeerd leek met het lichaam van de vrouw, terwijl zij hier niks over te zeggen zouden moeten hebben. De kleinere acties op social media werkten echter niet, waardoor grotere stappen nodig waren. Hieronder viel "Ratujmy Kobiety!" (Red de Vrouwen!), een samenwerking van meerdere feministische partijen. Hun voorstel tegen de anti-abortuswet, waarin zij pleitten voor veilige abortusmogelijkheden, seksuele voorlichting en anticonceptie, werd in september 2016 afgewezen door de Poolse regering. Deze hele kettingreactie zorgde voor de

[44] "Poland Profile- Timeline", BBC, laatst bekeken op 30 maart 2021, https://www.bbc.com/news/world-europe-17754512

[45] Hall, "Gendering Resistance to Right-Wing Populism: Black Protest and a New Wave of Feminist Activism in Poland?"

zogenoemde zwarte protesten waar de Poolse feministische beweging Strajk Kobiet haar oorsprong vond.
Poolse vrouwen hebben al lang te maken met onderdrukking. Vanaf de jaren ’00 kwamen er eindelijk nationale acties op gang, maar deze werden steeds neergeslagen. In 2016 kwam hier de laatste druppel en ontstond de Poolse vrouwenbeweging Strajk Kobiet, de beweging tegen meer beperkingen voor vrouwen en hun lichaam en voor gelijke genderstatus. Dit is nog zo recent, dat de manier van actievoeren bijna hetzelfde is als nu. Via social media, met hashtags, actiegroepen, afbeeldingen en posters met herkenbare elementen en logo’s. Vooral de rode bliksemschicht, binnen of buiten het Strajk Kobiet logo met het zwarte profiel van een vrouw, en bepaalde zinnen voor de vrijheid van vrouwen worden steeds herhaald.

Een ander terugkerend element in de afbeeldingen met betrekking tot de huidige protesten is qua thema vergelijkbaar met de dienstmaagden en nonnen. In deze werken, onder andere te zien in Afbeelding 3.6, wordt de nadruk gelegd op de keuzes die gemaakt worden door de regering, zonder de mening van de vrouwelijke bevolking te vragen of te willen horen. In de bijlage zie je een man met een naakte vrouw op zijn schoot. Paweł Szlotawa, de maker van de illustratie, vertelt dat het onvoorstelbaar is dat de regering, en vooral mannen, keuzes kunnen maken over het vrouwelijk lichaam zonder haar goedkeuring. In het werk staat de man voor de Poolse regering die keuzes maakt over het naakte lichaam van de vrouw op zijn schoot. Als we terugkijken naar de Poolse posterkunst uit het vorige hoofdstuk, valt op dat de staat of regering in veel oudere (propaganda) posters ook wordt afgebeeld als een man.
Het thema komt verder op verschillende manieren terug. Zo maakte Janek Koza het werk uit Afbeelding 3.7. Hierop zie je een groep mannen met hun gezicht naar twee gespreide benen. Bovenin het werk is in grote letters de tekst “A Discussion On Women’s Right”. Ook in deze afbeelding gaat het weer om de discussie over vrouwen en hun lichaam, die door de man wordt gevoerd en waar de vrouw zelf niks heeft in te brengen. In beide werken wordt de vrouw kwetsbaar afgebeeld; naakt, op schoot of met haar benen gespreid. De onderdrukking en kwetsbaarheid van de Poolse vrouw door de Poolse regering en mannelijke bevolking is in de huidige protesten niet te ontkennen. De positie van de vrouw in Polen is echter altijd minderwaardig geweest aan die van de man.

Polen heeft dus een grote geschiedenis van vrouwelijke onderdrukking door de regering en de kerk. De meeste elementen in de huidige visuele cultuur zijn direct te herleiden naar recente feministische actievoering, zoals de Czarny Protests, maar ook naar veel grotere thema’s die al veel langer een grote rol spelen in de maatschappij in Polen, zoals de onderdrukking van de katholieke kerk. De feministische elementen die het vaakst terugkomen, zijn onder andere de kledinghanger, de rode

bliksemschicht en feministische strijdkreten. Aan de hand van veel literatuur kun je een aantal dingen vaststellen.

Veel kunsthistorici hebben gekeken naar de geschiedenis van het feminisme in Polen, maar de meningen blijken toch best verdeeld. Vanaf de jaren ’70 zijn vrouwelijke kunstenaars al bezig met het (voorzichtig) opbrengen van het feminisme in kunst, maar door marginalisatie en censuur heeft dit pas later kunnen doorbreken. Kijkend naar de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen die eigenlijk altijd aanwezig is geweest in Polen en hoe voorzichtig hier in het begin door feministen mee om is gegaan, is het nog indrukwekkender hoe groot de huidige protesten nu zijn. De actievoerders lopen met agressieve teksten en afbeeldingen over straat of plaatsen de afbeeldingen op het internet waarmee ze een de regering direct aanvallen. Dit is een groot verschil als je bedenkt dat het feminisme pas vanaf de jaren ’90 ook buiten de kunstwereld begon te groeien. Voor mij lijkt het net of Polen vóór de val van het communisme zo druk bezig was met het strijden tegen de onderdrukking van de Poolse bevolking in zijn geheel, dat de feministische strijd achterwege bleef. Maar nu niet meer! Dit is al de derde keer dat abortus (bijna) verbannen wordt en het lijkt alsof er elk protest nieuwe inzichten, nieuwe actievoerders en nieuwe elementen in de visuele cultuur bij komen. Volgens Natalia Sielewic was één van die ontbrekende factoren de noodzaak van zelfexpressie die jongeren in de jaren ’00 ontdekten.

Dat het feminisme in de kunstwereld al bestond, betekent echter niet dat de vrouwelijke kunstenaar niet werd gemarginaliseerd. Het feit dat de feministische kunstenaars namelijk werkten met kunstvormen als fotografie en posters, komt doordat zij in de kunstvormen die gedomineerd werden door mannen, zoals schilderkunst, geen kans kregen. Het lijkt erop dat er geen foute antwoorden zijn in de discussiepunten en dat ik ook geen juist antwoord kan geven, het ligt heel erg aan de invalshoek van de auteur van een tekst.

Afbeeldingen Hoofdstuk 2

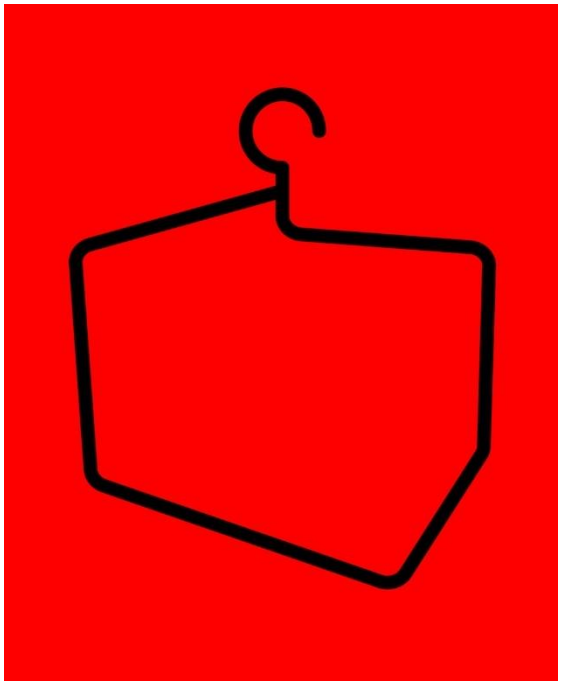

Afbeelding 3.1
Szymon Sziemankiewicz op Instagram, 21 oktober 2020, #pieklobiet.

Afbeelding 3.2
Szymon Sziemankiewicz op Facebook, 7 maart 2021

Afbeelding 3.3
Marta Pietras, op de website van Calvert Journal in 2020

Afbeelding 3.4 & 3.5
Natalia LL, “Consumer Art”, 1970s.

Afbeelding 3.6
Paweł Szlotawa , via The Calvert Journal, 2020

Afbeelding 3.7
Janek Koza, “A Discussion on Women’s Rights”, 2020

Conclusie

In dit onderzoek ben ik gaan kijken naar de visuele cultuur in de huidige Poolse protesten tegen de nieuwe abortuswetgeving. Aan de hand van concrete voorbeelden van terugkerende elementen in casussen ben ik de oorsprong en betekenis van deze elementen gaan onderzoeken. Door steeds theorie en casussen met elkaar te verweven, kreeg je een continue wisseling tussen de huidige situatie en de geschiedenis van Pools activisme en feminisme. Ik ben in twee hoofdstukken gaan kijken naar de deelvragen: welke elementen zijn er te vinden in de hedendaagse visuele cultuur, waar komen deze vandaan en wat is hun betekenis? Aan de hand daarvan wil ik antwoord geven op de hoofdvraag:

Welke elementen uit de visuele cultuur in de Poolse protesten tegen de nieuwe abortuswet zijn terug te vinden in activistische en feministische kunst uit het verleden?

In Hoofdstuk 1 richtte ik mij op de activistische elementen die in de huidige protesten zijn terug te vinden. Onder deze elementen vielen de acht sterren om de gecensureerde versie van “fuck PiS” aan te geven, de rood en witte kleuren van de Poolse vlag en verwijzingen naar de solidariteitsbeweging. In Hoofdstuk 2 richtte ik mij op de feministische elementen, waaronder de rode bliksemschicht, de verschillende feministische strijdkreten en de afbeeldingen van de vrouw als dienstmaagd of non.

In de Inleiding vertelde ik over het historische kader voor dit onderzoek. Dit bestond uit verschillende teksten over Poolse posterkunst, activisme en feminisme in Polen. De teksten zijn in de hoofdstukken zelf nog toegelicht, maar in de Inleiding vertelde ik al dat er naar mijn mening toch wat gaten zaten in de beschikbare theorie over mijn onderwerp. De tekst van Dorota Folga-Januszewska was bijvoorbeeld super interessant om te kijken naar tradities van Poolse posterkunst en hoe deze ook nu terug te vinden zijn in de protesten. Het was echter wel enkel gericht op activistische posterkunst, niet op een andere kunstvorm. In Hoofdstuk 2 was dit namelijk wel het geval in bijvoorbeeld de tekst van Agata Jakubowska die schreef over verschillende vormen van feministische kunst, waaronder conceptuele kunst en fotografie. Jakubowska ging alleen minder diep in op de volledige geschiedenis van de feministische kunst, waar Folga-Januszewska de chronologische geschiedenis van de posterkunst vertelde. Dit gebeurde met bijna alle gebruikte teksten in dit onderzoek. Ze waren allemaal van grote waarde, maar het waren allemaal teksten die net niet genoeg gaven om precies aan te sluiten op mijn onderzoek. Uiteraard komt dit ook deels doordat ik me steeds zoveel mogelijk op de hedendaagse situatie probeerde te richten en deze situatie is nu nog steeds bezig, waardoor hier nog geen academische teksten of onderzoeken naar gedaan zijn. In dit opzicht denk ik wel dat ik een bijdrage heb geleverd aan het onderzoeksveld waar ik me in bevind. Doordat ik heb geprobeerd

de belangrijkste theorie en kunstenaars binnen de Poolse activistische en feministische kunst heb geprobeerd te vinden en te koppelen aan de huidige visuele cultuur, denk ik dat ik voor nieuwe inzichten heb gezorgd. De huidige situatie is nog niet op een academisch niveau omschreven en naar mijn mening mis ik in de bestaande theorie soms bepaalde kruisingen en raakvlakken missen. In mijn onderzoek heb ik deze kruisingen geprobeerd op te zoeken. De resultaten die hieruit voortkwamen, zijn dus ook nieuw, aangezien mijn hele onderwerp nog niet op deze manier is onderzocht.

Uit het onderzoek is gebleken dat eigenlijk alle elementen in de huidige visuele protesten te herleiden zijn naar eerder activisme of feminisme in Polen. In sommige gevallen werd er gebruik gemaakt van directe verwijzingen. Het werk van Jarek Kubicki was bijvoorbeeld een directe verwijzing naar de poster van de solidariteitsbeweging en het logo van *Strajk Kobiet* en de rode bliksemschicht verwijzen direct naar de Czarny Protests ui 2016. Om de herkomst en betekenis van andere elementen te vinden, moest ik toch wat dieper graven in de geschiedenis. Dit was bijvoorbeeld het geval bij de afbeelding van de vrouw als dienstmaagd of non, waarbij verwezen wordt naar een eeuwige onderdrukking van de vrouw door de katholieke kerk en de rechtse regering. De betekenis is wellicht niet moeilijk te begrijpen, maar de volledige herkomst zat in dit geval dieper in de wortels van de Poolse geschiedenis. Ook de algemene opmaak van de huidige posters en digitale ontwerpen was een uiteindelijk gevolg van eeuwenlange vorming van de tradities van de Poolse posterkunst. De rood en witte kleuren waarvan ik dacht dat dit enkel een verwijzing naar de Poolse vlag was, bleken ook het gevolg te kunnen zijn van de tradities van het Pools constructivisme. De makkelijk te herkennen vormen en letters werden ook al gebruikt in propaganda posters, door de decennia heen, om voor verschillende kanten actie te voeren. Makkelijk te herkennen taal en afbeeldingen worden echter ook in “normale” reclameborden gebruikt, dus het is moeilijk te zeggen of deze opmaak ook niet gewoon gebruikt is om de boodschap het beste over te laten komen. De elementen zelf waren na goed zoeken dus redelijk makkelijk te herleiden naar de theorie of in vergelijking met grote kunstenaars uit eerdere feministische of activistische kunst. Er kwamen echter wel wat andere interessante punten naar boven waar ik niet een gelijk antwoord op kon vinden.

Ik vond het interessant om te zien hoe weinig er op de protestborden of afbeeldingen op het internet hoeft te staan om een boodschap over te brengen. Acht simpele sterren, een rode bliksemschicht of een kledinghanger zijn genoeg om aan de wereld, je mede-activisten en de Poolse regering duidelijk te maken dat je het niet eens bent met hun beslissingen, met de onderdrukking en ongelijkheid op basis van gender of seksualiteit. Deze eigenschap is in de Poolse posterkunst altijd terug te vinden, alleen worden sommige elementen met de tijd aangepast of toegevoegd en kan de reden om in protest te gaan veranderen. Een goed voorbeeld van terugkerende elementen, maar dan aangepast

met de tijd, vond ik “Consumer Art” van Natalia LL. Haar werk maakte ze in de jaren ’70, toen het feminisme nog niet aansloeg in Polen. Na de 2000 werden haar foto’s echter opeens afgedrukt op posters en T-shirts als feministisch symbool. Dit laat zien dat de elementen terugkeren zodra de tijd er weer rijp voor is. Daarnaast geeft het toch een soort antwoord op het discussiepunt uit de Inleiding: bestond feminisme al in Polen voor de jaren ’90? Het werk van Natalia LL laat zien dat feminisme al bestond, alleen nog niet zo groot was. Dat is ook geen verassing, aangezien de Poolse bevolking in 1997 nog steeds in de grondwet werd aangesproken als man. Het feit dat het werk van LL jaren later werd hergebruikt, bevestigd dat voor de jaren ’90 toch nog wat ontbrak in het Poolse feminisme, waardoor het werk pas kon doorbreken toen de ontbrekende factoren aanwezig waren. Volgens Natalia Sielewic was één van die ontbrekende factoren de noodzaak van zelfexpressie die jongeren in de jaren ’00 ontdekten.
Dat het feminisme in de kunstwereld al bestond, betekent echter niet dat de vrouwelijke kunstenaar niet werd gemarginaliseerd. Het feit dat de feministische kunstenaars namelijk werkten met kunstvormen als fotografie en posters, komt doordat zij in de kunstvormen die gedomineerd werden door mannen, zoals schilderkunst, geen kans kregen. Het lijkt erop dat er geen foute antwoorden zijn in de discussiepunten en dat ik ook geen juist antwoord kan geven, het ligt heel erg aan de invalshoek van de auteur van een tekst.
Ik denk dat Poolse activistische en feministische kunst dieper onderzocht kan worden, of in ieder geval meer omschreven en betrokken moet worden in de algemene kunstgeschiedenis. Ik had zelf van veel van de begrippen, namen en werken nog nooit gehoord, terwijl een fenomeen als “The Polish School of Posters” in bronnen zo invloedrijk en lovend wordt omschreven. Daarnaast denk ik sowieso dat er nog veel onbeantwoorde vragen zijn. Hoe dieper ik erop in dook, hoe meer vragen ik kreeg. Daarnaast hoop ik dat ook over deze protesten nog meer academische teksten geschreven zullen worden, net als over de Czarny Protests. Het is logisch dat dat tijdens de protesten niet gebeurt, maar over een aantal jaar hoop ik zelf de mogelijkheid te krijgen om te zien of kunstcritici op andere manieren naar de huidige protesten hebben gekeken.

De terugkerende visuele elementen in de huidige protesten tegen de nieuwe abortuswetgeving zijn allemaal op de een of andere manier te herleiden naar Poolse activistische en feministische kunst van vroeger. Waar meer onderzoek naar gedaan kan worden, is waarom de strijd in Polen dan nog steeds gestreden kan worden. Ik begrijp dat dit geen academische vraag is, maar als je kijkt naar alle theorie en de hele Poolse geschiedenis, hoe kan het dan dat het land nog steeds in de handen is van een onderdrukkende rechtse partij en dat vrouwen voor tenminste de derde keer actie moeten voeren voor de rechten over hun eigen lichaam. Het is niet gek dat elementen steeds terug blijven

komen in activistische en feministische kunst, als de kunst en demonstratieborden steeds opnieuw uit de kast gehaald moet worden om jaren later weer dezelfde protesten te gaan voeren.

Literatuur

AD Nieuws. “De Poolse rechtsstaat wankelt: ‘we zien een machtsgreep van de nieuwe elite” , 28 oktober 2020. https://www.ad.nl/buitenland/de-poolse-rechtstaat-wankelt-we-zien-een-machtsgreep-van-de-nieuwe-elite~afbd06a0/

Altmann, Susanne. “Artists on Trial: Feminist Art in Poland – Between Censorship and Activism”, 2008. https://www-journals-uchicago-edu.proxy.library.uu.nl/doi/pdf/10.1086/521063

Auchlich, James en Marta Sylvestrova. *Political Posters in Central and Eastern Europe, 1945-96: Signs of the Times*. Manchester University Press, 1999 https://books.google.nl/books?id=-WW7AAAAIAAJ&pg=PA16&lpg=PA16&dq=lex+drewinski+poster+against+communism&source=bl&ots=AVhwchoRqE&sig=ACfU3U3vQTLWu8rRzXVSqCJ7W9Gut7SMdA&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwjylcXA99LuAhUTjaQKHVF-CHA4ChDoATAEegQIBhAC#v=onepage&q=lex%20drewinski%20poster%20against%20communism&f=false

BBC. “Poland Profile- Timeline”. Laatst bekeken op 30 maart 2021, https://www.bbc.com/news/world-europe-17754512

Buczar, Danuta A. “The Polish Poster”, *Art Journal* vol. 44, 1984 https://caa.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00043249.1984.10792515?needAccess=true&#.YGM_dK8zY2w

DW. “Poland’s Solidarity Movement turns 40: a nail in the coffin of communism in Europe”, laatst bekeken op 30 maart 2021. https://www.dw.com/en/poland-solidarity-movement/a-54754164

Folga-Januszewska, Dorota. *The Art of Polish Poster*. Bosch, 2018. file:///C:/Users/joshk/Downloads/The_Art_of_Polish_Poster.pdf

Galeria Labirynt. “NIGDY NIE BĘDZIESZ SZŁA SAMA”, laatst bekeken op 30 maart 2021. http://labirynt.com/2020/12/15/nigdy-nie-bedziesz-szla-sama/

Gender Politics and the Art of European Socialist States. “Agata Jukubowska” Laatst bekeken op 31 maart 2021. http://cah.amu.edu.pl/person/agata-jakubowska/

Google Arts and Culture. “High Noon”, 4 juni 2019. https://artsandculture.google.com/exhibit/4-june-1989-high-noon-european-solidarity-centre/AQKCwkhWpehFJg?hl=en

Grigar, Ewa. “The Gendered Body as Raw Material for Women Artists of Central Eastern Europe after Communism”, *Living Gender after Communism.* Indiana University Press, 2020. https://www.researchgate.net/publication/345979539_The_Gendered_Body_as_Raw_Material_for_Women_Artists_of_Central_Eastern_Europe_after_Communism

Hall, Bogumila. “Gendering Resistance to Right-Wing Populism: Black Protest and a New Wave of Feminist Activism in Poland?”, *American Behavioral Scientist*, vol. 63, 2019. https://journals-sagepub-com.proxy.library.uu.nl/doi/pdf/10.1177/0002764219831731

ICNC. “Poland’s Solidarity Movement (1980-1989), december 2009. https://www.nonviolent-conflict.org/polands-solidarity-movement-1980-1989/

Issuu. “Art Against Empire”, april 2005. https://issuu.com/centerforthestudyofpoliticalgraphic/docs/art_against_empire_final_web/130

Jakubowska, Agata. The Circulation of Feminist Ideas in Communist Poland." *Globalizing East European Art Histories,* 2018. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/61685754/Jakubowska_Circulation_of_feminist_ideas_in_communist_Poland20200105-120448-1g7fw86.pdf?1578241499=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DThe_Circulation_of_Feminist_Ideas_in_Com.pdf&Expires=1616168405&Signature=RHZ-bTesT07yUx0vByrxQhvPi1qJDJD1QUX4FPcMZkCxBypaQhqgHX5ixGOTxf~HFarBKDYE9bUwgaBwEqpOGT3UNXMq~YamAluyTU3wm1gHsX1-msE-5n-4ZuH~r5KbUyGEVl8VYjoq4okbvMJlP1PvT6qE1G06maeLM8fuPz3WH~PhisB2NH7zV75Q9UwkYedsfmLGPTVBaItV~9Q1guPRFyXp1ZAPsTmqDcVDvvoLWSawCZKLRhToLJzglVbKSkaAJDYqLsvg3GbwrWbNqeZjrFigo~eY5342i9Jq9T5P-0A0eq4qre8hLtZn7HWJL6DIS9YqsPN7nY-HvOaROg__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA

Jankowska, Hannah. "The Reproductive Rights Campaign in Poland", *Women's Studies International Forum,* vol. 16, issue 3, 1993. https://www-sciencedirect-com.proxy.library.uu.nl/journal/womens-studies-international-forum/vol/16/issue/3

Jarek Kubicki website. "About", laatst bekeken op 30 maart 2021. https://kubicki.info/about-2/

Jerzy Janiszewsky website. "Biography", laatst bekeken op 31 maart 2021. http://www.jerzy-janiszewski.com/infos.html

Kaminski, Kuba. "Women's rights are being trampled!", *CNN*, 31 januari 2021, https://edition.cnn.com/2021/01/31/europe/poland-abortion-law-protests-intl/index.html

Larios, Pablo en Natalia Sielewicz. "Artists and Art Workers Challenge Poland's Abortion Ban", Frieze, 6 november 2020. https://www.frieze.com/article/artists-and-art-workers-challenge-polands-abortion-ban

Małecki, Stanisław. "Fighting for (non)visibility- the realm of today's protests in Poland", BLOK-magazine, 29 december 2020. https://blokmagazine.com/fighting-for-nonvisibility-the-visual-realm-of-todays-protests-in-poland/

Moma. "Tadeusz Trepkowski; 'Nie!' (No!)", laatst bekeken op 30 maart 2021. https://www.moma.org/collection/works/7792

NOS Nieuws. "Poolse betogers aan het woord: 'Vragen PiS vriendelijk om op te rotten.'", 28 oktober 2020. https://nos.nl/artikel/2354260-poolse-betogers-aan-het-woord-vragen-pis-vriendelijk-om-op-te-rotten.html

NOS Nieuws. "Protest in Poolse steden tegen 'PiS-epidemie', politie blokkeert toegangswegen" ,13 december 2020. https://nos.nl/artikel/2360529-protest-in-poolse-steden-tegen-pis-epidemie-politie-blokkeert-toegangswegen.html

Ochman, Ewa. "The Search of Legitimacy in Post-Martial Law Poland: The Case of Claude Lanzmann's Shoah", *Cold War History- November 2006*, 2006. https://www.researchgate.net/profile/Ewa-Ochman/publication/233074717_The_Search_for_Legitimacy_in_Post-Martial_Law_Poland_The_Case_of_Claude_Lanzmann%27s_Shoah/links/5d1f4035299bf1547c99a11d/The-Search-for-Legitimacy-in-Post-Martial-Law-Poland-The-Case-of-Claude-Lanzmanns-Shoah.pdf

Scieranska, Katarzyna. "The introduction of Martial Law in Poland", 21 augustus 2015. https://enrs.eu/article/the-introduction-of-martial-law-in-poland

Specter, Emma. “Protestors Are Speaking Out About Poland’s Near-Total Abortion Ban”, *Vogue*, 23 oktober 2020. https://www.vogue.com/article/poland-abortion-ban-protestors-speak-out

Strajk Kobiet website. http://strajkkobiet.eu/co-robimy/

The Art Newspaper. “What's behind the red lightning bolt, the main symbol of Poland's pro-choice marches?”,2 november 2020. https://www.theartnewspaper.com/news/what-s-behind-the-red-lightning-bolt-the-main-symbol-of-poland-s-pro-choice-marches

The Calvert Journal. “Signs of Revolt: The Illustrators using art to protest Poland’s abortion crackdown”, 28 oktober 2020. https://www.calvertjournal.com/features/show/12269/poland-abortion-crackdown-illustrators-fight

The Jakarta Post, “Polish artist recreates famous Solidarity poster for abortion rights protests”, 31 oktober 2020. https://www.thejakartapost.com/life/2020/10/30/polish-artist-recreates-famous-solidarity-poster-for-abortion-rights-protests.html

The New York Times. “Poland delays a denar total ban on abortion”, 28 januari 2021. https://www.nytimes.com/2020/11/04/world/europe/poland-abortion-law-delay.html

Trouw. “Conservatieve Partij PiS is de definitieve winnaar van de Poolse verkiezingen”, 14 oktober 2019. https://www.trouw.nl/nieuws/conservatieve-partij-pis-is-de-definitieve-winnaar-van-de-poolse-verkiezingen~b72f99e8/

Samenvatting

In dit onderzoek ben ik op zoek gegaan naar het antwoord op de vraag:

Welke elementen uit de visuele cultuur in de Poolse protesten tegen de nieuwe abortuswet zijn terug te vinden in activistische en feministische kunst uit het verleden?

Aan de hand van casussen uit de huidige protesten is er gekeken naar terugkerende elementen, waar die vandaan komen en wat ze betekenen. In hoofdstuk 1 wordt aan de hand van een aantal casussen gekeken naar de connectie tussen de hedendaagse visuele cultuur en eerdere activistische kunst in Polen. Ik kijk hier onder andere naar werken waarin een directe verwijzing wordt gemaakt naar de solidariteitsbeweging. Elementen uit de protesten tegen de nieuwe abortuswetgeving worden onderzocht in verband met de Poolse strijd tegen onderdrukking, oorlogen en het communisme. In dit hoofdstuk wordt gekeken naar de Solidarność, de anti-PiS-beweging en de geschiedenis van de Poolse posterkunst. Kunsthistorici als Danuta A. Buczar en Dorota Folga-Januszewski worden aangehaald.

In hoofdstuk 2 wordt dezelfde methode gebruikt als in het eerste hoofdstuk, maar dan met de focus op feministische kunst. In dit hoofdstuk wordt onder anderen gekeken naar de herkomst van de kledinghanger, de bliksemschicht, *Strajk Kobiet* en de “Czarny Protests” uit 2016. In dit hoofdstuk worden teksten van onder andere Hanna Jankowska, Susanne Altmann en Agata Jakubowska besproken. Veel van de elementen uit dit hoofdstuk zijn te herleiden naar recentere gebeurtenissen, waaronder de protesten uit 2016. Belangrijke feministische kunstenaars als Ewa Partum en Natalia LL worden ook benoemd.

Uit het onderzoek haal ik dat eigenlijk alle elementen in de huidige visuele cultuur kunnen worden gevonden in de geschiedenis van de activistische en feministische kunst in Polen. Dit is dan ook niet gek, aangezien er in Polen al tenminste drie keer een protest tegen een abortusverbod heeft plaatsgevonden. Ik ga nog in op de discussiepunten uit de inleiding en raad aan om meer onderzoek te doen naar Poolse activistische en feministische kunst in het algemeen en uiteindelijk ook naar de huidige protesten, over een aantal jaar.